NEMZETI NŐNEVELÉS.

III. ÉVFOLYAM. 1882. MÁJUS. V. FÜZET.

HOGYAN NEVELJÜK KISDEDEINKET.

(Levelek egy anyához.)

ÖTÖDIK LEVÉL.*

„Ne hagyjátok a kisdedeket sokáig magukra s ne bízzátok őket lelketlen műveletlen emberekre!“ Ez, kedves leányom — a kisdednevelés egyik *arany-szabálya*. — A kisdedek lelkét szoksor hasonlították már a tükörhöz s méltán, mert a kisdedek lelke oly képeket tüntet elénk, a minők azokban lelhetők, a kiknek lelke gyakran és huzamosan gyakorolt a kisdedekre hatást. — Boldog gyermekek, kiknek lelke művelt, szerető lelkek hatása alatt állhat szüntelen; mert az *ily gyermekek erkölcsi életének alapja a szeretetből való engedelmesség lesz*, a melyből megrendíthetlenül fejlődik idővel a jellem, a meggyőződésből való engedelmeskedés azon törvényekkel szemben, a melyeket az erkölcstan szab elénk. —

A magára hagyatott gyermek csak magát szeretheti meg — mivel ő maga az, ki magának gyönyörűségeket szerez. A sokszor, sokáig magokra hagyatott gyermekek ellenségeiknek tekintik az őket időszakonkint háborgató egyéneket — félnek tőlük; mert azok rendesen csak azért közelítenek feléjök, hogy valamely élvezettől, kellemes érzelemtől megfoszszák. Az ily egyéneknek aztán nem azért engedelmeskednek a kisdedek, mivel szeretik őket — hanem csak azért, mivel félnek tőlük. — Jaj a gyermeknek, ki kisded korában csak félelemből engedelmeskedik; mert ezzel az ellenmondás és a kétszínűség alaptermészetévé válik s gyönyör-

* A negyedik levelet l. folyóiratunk 1882. febr. füzetében a 93—97. lapon.

érzet vesz rajt erőt, ha ellenszegülhet a törvénynek, mit a szülői akarat, iskolai rend s később az élet szab eléje. — A félelemből engedelmeskedő gyermekekből igazán jellemes ember nehezen fejlődhetik, mivel az ilyen a saját maga által fölállított törvény ellen is ellenszenvet érez s mihelyt az terhére van, ha lehet, enged magának abban.

Sokszor nem tudják az anyák, a szülők elképzelni, hogy honnan származik gyermekük engedetlenségre, makacsságra, alattomosságra való hajlandósága? Gonosz természetet, szoptatós dajkától eredő hajlamokat s több e félét emlegetnek és csak egyre nem gondolnak, t. i. arra, hogy a gyermekben mutatkozó engedetlenség főforrása — a gyermek elhanyagolásában, magára hagyatottságában keresendő. — Nincs senki, ki a gyermekkel foglalkoznék — a ki mulattatná, a gyermek tehát maga kezd foglalkozni s rendesen maga magával. — Szájába veszi az újját, öklét, rágja a körmét vagy másképen foglalkozik és e foglalkozást megszokja, mert senki sincsen, a ki más irányt adna tevékenységének, — a szokás folytán pedig gyönyörérzet fakad az ujjnak, ökölnek szopásából, a körömrágásból — a gyönyörérzet kellemesen hat, — de íme közeledik a magára hagyatott gyermekhez az anya, a szülő a dajka, meglátja a szopó gyermeket, kezét kihúzza szájából és meg is üti azt. — Így a kellemes érzelemtől az anya fosztja meg a gyermeket s helyébe kellemetlen érzelmet fakaszt a kisded lelkében. — Mi lesz ennek a következménye? Az, hogy a gyermek félni kezd az anyától, — ha közelébe jön, félbe szakítja megszokott foglalkozásait, azt kezdi el, mit az édes anya parancsolt — de rendesen csak addig folytatja azt, míg hozzá közel van. A gyermek ellenséges elemnek kezdi anyját tekinteni, titkolódzóvá lesz, az anya parancsait kelletlenül teljesíti — mivel azok csak ritkán szereznek neki gyönyört, hanem rendesen, valamely kellemes érzelemtől fosztják meg őt. — Mi lehet az ily nevelésnek az eredménye?

Mily másként fejlődhetik a magára nem hagyatott gyermek! Az anya vagy az anyát pótló egyén körülötte van mindig — foglalkozik vele — a gyermek minden örömét neki köszöni, tőle szár-

mazónak véli; a kisded minden gyönyörűsége azon személy képzetével forr össze, a ki folytonosan vele foglalkozik; ő szabadítja meg fájdalmaitól, ő szerzi meg kellemes érzelmeit. — A gyermeknek egyetlen egy, megszokásból származó rút vágya sem keletkezhetik, mert mielőtt a nyilvánuló ösztön a gyakori és rendes kielégítés következtében a kisded lelkében hajlammá válhatnék, észre veszi azt a gyermekkel foglalkozó anya s nem engedi, hogy szokássá váljék, a mi nem szép, nem helyes és nem jó. *A gyermekekkel foglalkozó, a gyermekeket mulattató egyének iránt mindig rokonszenvet éreznek a kisdedek — s a ki iránt rokonszenvet, szeretetet éreznek, annak nehézség, kényszer nélkül engedelmeskednek is.* — A szeretetből engedelmeskedő gyermek nyiltszívű, őszinte, bátor szokott lenni még idegenekkel szemben is. Az úgynevezett bátortalan gyermekek látásánál mindig az a gyanú támad bennem, hogy azokat kisdedkorukban vagy egészen magukra hagyták, velük nem foglalkoztak — vagy pedig, hogy a kik velök foglalkoztak, azok a gyermekeket nem szerették és velük helyesen bánni képtelenek voltak. — A mily bánásmódban részesülnek a kisdedek, olyan lesz alaptermészetük.

Különösen fontos feladat várakozik ezeknél fogva az édesanyára, ha kisdedei mellé dajkát, nevelőnőt kell fogadnia. Báró *Dercsényi János „az én nevelési rendszerem alapvonásai"* (Pest 1851) című művében igen részletes utasítással szolgál arra nézve, hogy mire vigyázzon a szülő, ha gyermekét, ha csak egy negyed órára is, idegenre kénytelen bízni. *Keressen az anya,* mondja Dercsényi, *oly egyént:* 1. *kit az a szándék tölt el, hogy a gyermek javát minden előfordúlható esetben lelkiismeretesen figyelembe veszi és előmozdítja* 2. *ki a gyermekkel való bánáshoz a szükséges képességgel, ismerettel és tapasztalattal rendelkezik és* 3. *a kiben van ahhoz bátorság és kedv arra, hogy a gyermekre vonatkozólag mind arról, a mi a szülők távollétében történt, hű jelentést tegyen.*

Vajha minden édes anya szem előtt tartaná Dercsényinek, e nemes érzelmű s mély bölcsességtől áthatott magyar mágnásnak, nevelési alapelveiben lerakott útasításait?

Foglalkozzunk mi is kissé bővebben eme három főszabálylyal.

Lássuk első sorban azt, hogy mire kelljen vigyáznunk, hogy oly dajkát, oly kisdednevelőnőt találhassunk, a kit csakugyan az a szándék tölt el, hogy gyermekünk javát előmozdítsa?

Ne alkalmazzunk a gyermek mellé soha senkit — vagy legalább addig ne bízzuk a gyermekei ellenőrizetlenül senkire se — míg arról meg nem győződtünk, hogy oly egyénre akadtunk, ki a gyermekeket szereti. — Hogy szereti-e valaki a gyermekeket vagy nem, azt a kisdedek maguk is ki szokták érezni. Ösztönszerűleg vonzódnak egyik másik egyénhez s ösztönszerűleg elhúzódnak némelyektől — s ez az ösztön ritkán csal — mert a legtöbb esetben bebizonyúl, hogy a kihez a kisdedek ösztönszerűleg vonzódnak, abban nem hiányzik a gyermekek iránt való szeretet, áldozatkészség magasabb foka, míg azokban, a kiktől a kisdedek elhúzódnak a gyermekek iránt való rokonszenvből rendesen csak igen keveset találhatunk. Ha szereti valaki a kisdedeket, akkor tud is velük bánni; mert megszokta őket s foglalkozott már velök eleget. — Ki a kisdedekkel soha sem törődött, az unatkozik az ő környezetükben, nem talál tenni valót velök szemben, ügyetlenül nyúl hozzájok, még csak fölemelni s kézbe fogni sem képes őket; a gyermekek kényelmetlenül érzik magukat karjaikon, sírnak; az ügyetlen, gyermekekhez nem szokott dajka erre megijed — az ijedség arczáról átszáll a gyermek lelkébe, az is félni kezd s kész a kölcsönös ellenszenv gyermek és dajka közt.

Ne alkalmazzunk a gyermekek körébe dajka vagy kisdedóvó gyanánt senkit, ki iránt magunk nem bírunk rokonszenvvel. Kihez nem tudunk vonzódni, azt nehezen tudjuk megkedvelni s ha szülő és dajka egymás iránt nem éreznek vonzalmat rendesen az ártatlan kisdedek keserűlik azt meg. — Nem tanácsos tehát, hogy oly dajkát alkalmazzunk, a ki előttünk teljesen ismeretlen. Jó, hogyha az anya ismeri a dajka anyját, apját, testvéreit családi viszonyait; mert így az anya tud a dajkával oly dolgokról is beszélni, a mik a dajka lelkét fölmelegítik, bizalmassá teszik az anya iránt, és szeretettel töltik el annak gyermeke iránt. A mai kor sokat tart a demokratikus elvekre — elvben; gyakorlatilag azonban irtózik azoktól; még csak a dajkát, a *család kincstartóját* sem tűri

meg a mai demokratikus irányú társadalmi felfogás a családi körben. Egyenlőségről, testvériességről álmodozunk és tönkre tesszük a cselédekben, kikre a legtöbb esetben gyermekeinket bíztuk, az emberi méltóságot. — Több józanság volt a régi társadalmi felfogásban, a mely szerint a cseléd is családtag számba ment s a mely szerint a gyermekeket még nem vették szolgaszámba s nem zárták őket a cselédség közé. — Ha azt akarjuk, hogy a dajkák igazán szeressék kisdedeinket — ne tekintsük őket az ölebecskéknél alábbvalóknak s ne taszítsuk ki őket a családi körből, mihelyt magunk a gyermekek mellé kerülhetünk.

«Ha oly dajkára akadsz kedves leányom, ki gyermekeidet igazán szereti — becsüld meg s a szeretetet ápold, gondozd benne, hisz gyermekeid boldogsága követeli azt meg tőled.»

Nem elég azonban, hogy a dajkában csak a gyermekek iránt való rokonszenv, szeretet legyen meg, szükséges, hogy a gyermekekkel való bánásmódban is járatos legyen. — A jó édes anya maga vezeti be a gyermekekkel való bánásmódba a kisdedek nevelőjét, dajkaját, azonban, ha gondos körültekintéssel választja a dajkát, akkor már előre vigyáz arra, hogy oly egyént alkalmazzon a kit minden nagyobb nehézség nélkül bele vezethet a gyermekekkel való bánásmódba.

Vigyáz a gondos anya arra, hogy testileg ép és egészséges egyént állíthasson gyermekei mellé. — A beteges testű egyének nem valók a gyermekek mellé; mert hiányzik bennük a vidámság, a jó kedély, a kitartó figyelemre és foglalkozásra való képesség. — Oly dajka, kiben hiányzik az élénkség, ki elhallgat naphosszat, ki meg sem mozdúl órákig — nem hathat jól a gyermekekre. Ha a gyermekdedségből semmi sincs már a kisdedek óvójában — nem hathat üdvösen a kisdedekre. Különös figyelmet kell fordítani a dajkát kereső anyának arra is, kogy kellemetlen lehelettel vagy izzadsággal bíró egyént ne alkalmazzon. Minden undorító hatástól meg kell óvni a kisdedeket.

A gondos anya sem gyermekévekben levő, sem elaggott egyéneket nem alkalmaz dajkáúl, amazok még nem képesek a dajka feladatának megoldására, emezek meg már maguk is dajkálásra

szorúlnak. — A kisdedek nevelésében csak azok segédkezhetnek az édes anyáknak igazán, a kik maguk is édesanyák lehetnének.

Ha dajkát keresünk, menjük a sétaterekre, hol a gyermekekkel együtt találjuk a dadákat. A mely dajka a legodaadóbban foglalkozik a reábízott gyermekkel — azt szerezzük meg. Elvül lehetne elfogadni, hogy az oly egyént, a ki gyermekektől távol nőtt fel, ne fogadjuk meg dajkának. — Az egyetlen gyermekekből, a legutolsó gyermekekből ritkán válik jó dajka. — A szegénysorsú családokban a legidősebb gyermekek dajkálják a kisebbeket — az ilyenek bő tapasztalattal és elegendő ismerettel bírnak a kisdedekkel való bánásmódban. A gondos anya, ha csak lehetséges, megismerkedik a dajka családjával is, mielőtt azt megfogadná.

A jó anyának folytonosan szemmel kell kísérnie azon egyént, a kire kisdedét bízza, a mikor csak teheti, beszédbe kell vele ereszkednie, hogy egyrészt annak gondolkozásmódját, érzelmeit, erkölcsét kiismerje s azokra üdvösen hathasson, másrészt azért, hogy mindig számon tarthassa azt, hogy mi minden történt a kisdeddel míg a dajka felügyelete alatt volt.

Ezért a dajkák kiszemelésénél különösen nagy gondot kell arra fordítanunk, hogy oly egyént alkalmazhassunk, a kiben az őszinteség, igazmondás érzéke élénken él.

Az oly dajkától, a ki, míg mi is a gyermek közelében vagyunk feltünően élénk, vídám, nyájas, míg máskor, ha közel nem érez bennünk hallgatag, komor, merengő, az édes anyának joggal tartania kell. — Az ily dajka nem őszinte, tőle a gyermek feltünő örömmel s újjongással siet másokhoz, az ily dajka sokat elhallgat abból, a mit el kellene mondania, az ily egyén veszedelmes hatással van a kisdedek erkölcsi fejlődésére.

Azonban bár mily szerencsés is az anya a dajkaválasztásban, soha se higyje, hogy a szerencsés dajkaválasztás által már teljesítette az édes anyai kötelességet. Az édes anyai tisztet az édes anyai kötelességet csak az édes anya teljesítheti egyedül — másnak e tekintetben, még a legkedvezőbb körülmények között is, csak segédkeznie, csak pótolnia lehet az anyai szívnek és szellemnek hatását. Igaz, hogy vannak édes anyák is, kik gyermekeiket

nem szeretik anyai szeretettel, nem tudják gondozni s nevelni szülői értelemmel s a kiknek gyermekeire nézve az volna a legkívánatosabb, ha mindig jóindulatú, értelmes idegen nők körében lehetnének — ámde ezek nem is méltók az édes-anyai nevezetre s nem is részesülhetnek soha azon tiszta isteni élvezetben, melyben az igazi édes anya akkor úszik, a midőn szépen fejlődő, testben és lélekben gyarapodó kisdedeire tekint.

Íme megvilágítottam volna előtted, kedves leányom, azon szabályt, melynek szemmel tartásától kisdedeid erkölcsi nevelésének sikere, jövendő boldogsága jó részben függ. Hiszem és erősen meg vagyok győződve arról, hogy a te nemes lelkedből előbb megtudtad mint e sorokból azt, hogy a gyermek lelkének ép oly szüksége van az édes anya folytonos érintkezésére, miként a fejlődő növényzetnek a melegítő, termékenyítő napra s hogy az édes anyát csak rövid időre nélkülözheti a kisded szelleme és csak az esetben, hogyha helyét oly lélek tölti be, a ki a gyermeket szereti s vele foglalkozni képes s ezt gyönyörűséggel tudja végezni. Azonban tudd meg azt, hogy nem mindegy a nevelés aranyszabályait ismerni és követni, hogy sokkal könnyebb megismerni a jót mint megvalósítani, de ha szeretet, igazi anyai szeretet lakozik szívedben te is ép úgy szeretetből engedelmeskedni fogsz az anyai bölcseség, a nevelés nehéz parancsolatainak, a miként gyermeked szeretetből engedelmes lesz irántad, ha anyai tisztedet híven teljesíted. — Isten veled.

* * *

A NŐK OLVASMÁNYA.

A kik az olvasmánynak mint nevelő eszköznek jótékony hatását és nagy befolyását ismerik és elismerik, azok őszinte örömmel üdvözlik a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak az országos képviseleti tanítógyűlés «Az ifjusági, iskolai és népkönyvtárak» című tételére hozott határozatát. *

Őszinte örömmel üdvözlöm én is ő nagyméltósága ezen határozatát, és pedig nemcsak azért, mivel ebben egy régi kedves eszmémet látom teljesülőben, valamint azért sem, mivel a közgyűlés ide vonatkozó s a nagyméltóságú miniszterium által nagyjában elfogadott javaslatának néhány főbb pontját, mint a tanítói képviseleti közgyűlés VII. szakosztályának jegyzője és előadója magam hoztam indítványba és magam fogalmaztam; hanem azért, mert a nevelés legkitünőbb eszközén, az *élő példán kívül* közvetlen és tartós hatással bíró nevelési eszközt csak egyet ismerek: *a jó olvasmányt.* Sőt vannak esetek, a mikor ez még amannál is többet ér. A jó és minden tekintetben megfelelő olvasmány a nőnemnél többet ér a *rossz* példánál, noha ez utóbbi mint negativ nevelő eszköz a férfinemnél szintén kiváló szerepet játszik; mert ha a fiúnak megmutatjuk a bűnt teljes utálatosságában s undort keltünk föl benne, úgy ezzel ugyanazt értük el, mint ha az erény mintaképeit állítjuk elébe s azok utánzására bírjuk. De a *rossz*

* Az 1881. év augusztus havában tartott országos *Tanitói képviseleti közgyülés munkálatai.* Toldalékul a vallás- és közoktatásügy miniszter azon munkálatokra hozott határozatai. Kiadja a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter. 124. és 125. oldalon.

példa csakis a férfinemnél alkalmazható sikeresen nevelő eszközül.

«A leányok erkölcsössége szokás, nem elv. Mert fiúkat ittas heloták visszataszító példája által is meg lehet javítani, a leányt azonban csak *jó* példával nevelhetjük.» *

Én a jó példa mellett a jó és megfelelő olvasmánynak azért tulajdonítok oly nagy fontosságot, mert azt tartom, hogy a nevelés gyakorlati főczélja az, miszerint növendékünket az életre és annak eshetőségeire előkészítse.

«A nevelés föladata, hogy az embert minden képzelhető helyzetre előkészítse; és azokra a helyzetekre elkészűlve lenni; ebben áll a míveltség», mondja Lasker. **

A ki előkészületlenűl egy új helyzetbe jut, veszélyeztetve van, hogy helytelenűl cselekszik és hogy kárt vall, a hol hasznot nyerhetett volna. A tanúlni vágyó tapasztalás ellenben előkészít a jövőre, s némi útasítást ad arra nézve, mint viselje magát az ember, ha hasonló helyzetbe jut.

A jó és megfelelő könyvekben megismerkedik az ember mindazon helyzetekkel, a melyekbe az ember saját akaratján kívül is juthat; mások példájából — habár csak költött személyekéből is — megtanúlja, hogy mint álljon és küzdjön meg, ha a különféle viszonyok között harczolni kell a létért vagy a becsületért.

A legfontosabb kérdés itt az, hogy mikor engedjük a leánynövendéket olvasni, és mit adjunk neki olvasmányúl?

Az *időre* nézve — különösen ha leánynövendékekről van szó — nem osztom Rousseau azon nézetét, mely szerint *minél később* adjunk növendékünk kezébe könyvet. Én ellenkezőleg azt mondom: *minél korábban.* Mert nem eszményi lénynyel, hanem növendékkel van dolgunk, a mely növendék néhány év múlva emberek között köznapi életet fog folytatni. De meg aztán leány-

* Jean Paul «Levana oder Erziehlehre» §. 91.

** «Wege und Ziele der Culturentwickelung.» Essays von Eduard Lasker, II. «Ueber Anlagen und Erziehung.»

növendéknél különös czélja is van a korai olvasásnak. A leány, úgyszólván, megtestesülése az érzelmeknek; benne a képzelő tehetség sokkal intenzivebb, mint a gondolkodó képesség. Ez nem üres frázis, mint a minőkkel Du Mont az ő *Philosophische Briefe*iben dobálódzik; ez a tapasztalaton alapuló igazság.

«A tanításban», úgymond dr. Maier A.*, «a leányoknál a *módszer*, a fiúknál az *anyag* a fődolog. Mert a leánynak szoktatás által meg kell tanúlnia, hogy mint a reábízott kisdedek ápolója és nevelője, azoknak gondolatait, kívánságait, hajlamait és szükségleteit kitalálja, magát mások lelkébe beleképzelje; a fiútól ellenben pozitiv tudást és éles gondolkodást követelünk. Azért gyakorolni, mívelni kell a leány észlelő tehetségét, a tanítási anyagot szinte egyénesíteni (individualisiren) kell, a képzelő tehetséget pedig vezetni és szabályozni. A leánytanító mindenekelőtt növendékei képzelő tehetségéhez fordúljon, hogy innen kiindúlva kedélyére hathasson s értelmét mívelhesse.»

Épen ezért véleményem szerint a leánynál az olvasás akkor kezdődhetik, a mikor megtanúlt olvasni.

És mit olvasson?

A *Nemzeti Nőnevelés* II. kötete hozott már e dologban egy figyelemre méltó czikket Laczkovich Ida tollából, melyben olvasmányúl — valóban jónak mondható — ifjusági folyóiratainkat, lapjainkat ajánlja.

Ámde én a dolgot a pedagógia szempontjából ítélem meg, s azt kérdem, vajjon helyes-e, megengedhető-e, hogy a *gyermekek* lapokat olvassanak? Azt tartom, hogy nem helyes, sőt igen nagy hibát követünk el, a mikor a gyermek kezébe lapot adunk; mert ez által egy hatalmas nevelő eszköztől fosztjuk meg magunkat, attól a nevelő eszköztől, mely az élő példa után a leghathatósabb: *az olvasmányt, vagy jobban mondva az olvasást hatástalanná, haszontalanná teszszük.* A pedagógia egyik elve szerint a gyermeknek *sokat*, de nem *sokfélét* kell tanulnia, s ez az elv az olvasásra is

* «Weibliche Bildung» von Dr. A. Maier. Hamburger Schulblatt. 1858. Nr. 207.

vonatkozik. Az az ifjusági lap sok mindenfélét tartalmaz, a gyermek végig olvassa, s aztán úgy van vele, mint mi, kik a kaszinóban vagy kávéházban végig futottunk vagy féltuczat hírlapon, de másnap bizonyosan már csak homályos fogalmunk van a tegnap olvasottakról. És valamint a hírlapok és folyóiratok olvasása a közönség érzékét a komoly olvasmány és a költői művek iránt eltompította, úgy a gyermekből is csak fölületes olvasó válik, ha lapokon kezdi az olvasást; pedig jobb, ha nem olvasunk, mintsem hogy fölületesen olvassunk. A fölületes olvasás időpazarlás.

A gyermek olvasson *sokat*, de ne *sokfélét*. És a mit kezébe vesz, az a könyv legyen: minden tekintetben *egy egész, egy kép*, nem pedig kaleidoskop, a mely egy-egy pillanatra kellemesen kápráztatja meg szemünket, de ha leteszszük, csak azt tudjuk, hogy láttunk valamit, de hogy *mit?* erre már nem tudunk feleletet. — Az a panasz, hogy irodalmunk ifjusági iratokban szegény, nem jogosít föl arra, hogy meg nem felelő olvasmányt adjunk a gyermekek kezébe. Ha eredeti jó ifjusági iratokban szegények vagyunk is, azért még sem szűkölködünk egészen azok nélkül.

Ama könyvek között, melyeket «Az iskolai és népkönyvtárakat terjesztő központi bizottság» beszerzésre ajánl, vannak olyanok is, melyeket csakugyan a legjobb lelkiismerettel lehet használni. És ha kifogytunk belőlük, ha a kis olvasó végig ment rajtok s újat már nem adhatunk, akkor is találunk egy igen egyszerű expedienst: másodszor, s ha kell, harmadszor is olvastassuk el velük ugyanazon könyveket. Annál hasznosabb lesz növendékeinkre nézve az olvasás. Ne higyje senki sem, hogy a mit már egyszer elolvastunk, az iránt többé nem tudunk érdeklődni. Ellenkezőleg: a jó könyv mindig érdekel, és ha tízszer olvassuk is el, mindig élvezetet szerez az nekünk. Gyermekkoromban a Robinson történetét más könyvek hiányában annyiszor elolvastam, hogy végre csaknem kívül tudtam, s most is vannak könyveim, melyeket minden évben legalább kétszer olvasok el, és mindig találok bennük valamit, a mi vonz és gyönyörködtet.

Az ifjusági iratokra vonatkozólag elengedhetetlen kelléknek

tartom, hogy azok a pedagógia elvei szerint legyenek írva és szerkesztve.

«A mit a gyermeknek olvasmányúl adunk, az bírjon erkölcsi élettartalommal (Lebensgehalt)», mondja Kehr, «s ezen erkölcsileg szép tartalmat szemléltessék a gyermekekkel a legszebb és legtisztább alakokban. Az egész benső ember kell, hogy általa megszokott gondolkodásmódjából ki- s egy oly világba emeltessék föl, a mely hatalmasan nemesítő és szentelő befolyást gyakorol reá s igazán emberi érzést, gondolkodást és világnézletet ébreszt föl benne.»

A kis leány kezébe regét adjunk; ő maga is egy rege, s így legjobban fogja magát érezni a regevilágban. Ne tartsunk tehát attól, hogy a regék őt oly szférába fogják ragadni, a honnan nem tud visszatérni. Sőt igenis, azon legyünk, hogy ápoljuk, fejleszszük benne azt, a mi *költői* és *magasztos*. A világ úgyis olyan rideg és prózai, hogy növendékünk sokat, igen sokat el fog veszíteni abból az eszményiségből, melyet gyermekkorából a világba visz.

A regéket elbeszélések kövessék most már nem a rege-, hanem a gyermekvilágból. A leányka lassan-lassan észre kezdi venni, hogy ő is olyan teremtés, mint az anyja vagy nővére, és hogy az a fabábú, melylyel eddig oly szeretettel foglalkozott, egy élettelen semmi. Itt kezdődik a leányka tulajdonképeni élettörténete, mert ez a majdani visszaemlékezés végső határa. Az elbeszélések, melyeket kezébe adunk, feleljenek meg a leány korának és életviszonyainak; mert kis olvasónk mindig magából indúl ki s magával szereti összehasonlítani az elbeszélésben szereplő gyermekeket.

A földmíves leánykája jobb hasznát veszi az oly elbeszélésnek, melyben szintén földmívesleánykáról van szó, mint a melyben dadáktól elkényeztetett grófkisasszonyka szerepel. De azért nem mondom, hogy annyira pedánsok legyünk, miszerint okvetlenül a társadalmi viszonyokat is tekintsük, a mikor a könyveket megválogatjuk. És necsak leányokról olvasson, hanem *jó* fiúkról is, hadd válaszszon magának ezek között is eszményképet. Hiszen neki is, a fiúnak is az a rendeltetése, hogy ketten együtt

képezzenek majdan egy egészet, tehát igen fontos dolog, hogy ezen egésznek a *másik* fele jól megválasztassék!

Hát a serdültebb fiatal leány mit olvasson? Részemről megvallom, nem tartozom a regények föltétlen megtiltói közé. Igaz ugyan, hogy a legtöbb regény az angyal ama könyvecskéjéhez hasonlít, melyet az apokaliptikus János lenyelvén, szájában édesnek, gyomrában pedig mérgesnek talált. Kock, Zola és hasonló regényírók művei bizonyára nem fiatal lányok számára valók, de az olyan regények, melyek a kényesebb természetű dolgokat csak úgy per tangentem, s lehetőleg szelíden tárgyalják, nem vonandók meg tőlük. Azt hiszem, hogy sokkal jobb, ha amaz édes érzet, melyet szerelemnek nevezünk, nem lepi meg egészen előkészületlenül a fiatal leányt, mert hisz ez is azon életviszonyok közé tartozik, melyekkel a leánynak kell, hogy okosan meg tudjon küzdeni. Úgyis csaknem lehetetlen, hogy a leányra nézve a szerelem egészen «terra ignota» maradjon, mert hisz azért «vagynak szemei, hogy lásson, és fülei, hogy halljon», pedig elég alkalma van nagyon is sokat látni és hallani, a mi igen távol áll az — eszményiségtől.

Igen érdekes, a mit Michelet*) a fiatal lányok olvasmányáról mond:

«Óhajtom», úgymond, «hogy a fiatal leány szent és szűzies olvasmánynyal táplálkozzék, a mely különösen az ókorból, sőt a keletről is legyen véve. Nem értem, hogy miként van az, hogy a gyermekek kezébe régi népekről szóló könyveket nem adnak, s őket a világ gyermek- és ifjúkoráról tudatlanságban hagyják? Ha a Veda hymnusaiból, a régi persák hősi törvényeiből néhányat összegyűjtenénk, s ezeket a bibla néhány szép történetével (Jákob, Ruth, Tóbiás stb.) egybefűznők, úgy a fiatal leánynak oly gyönyörű virágcsokrot adhatnánk, melynek illata a fiatal, ártatlan lelket egészen betöltené, s mindenkorra megmaradna.

Ne adjunk kezébe oly dolgokat, a minőket csak nehezen érthet meg; ne is halljon semmit Danteról vagy Shakespeare-ről.

* «Die Frau» von J. Michelet. Uebersetzt von F. Spielhagen.

De főleg óvjuk meg őt a történeti regényektől, ettől a vészthozó olvasmánytól, a melyet sohasem lehet elfelejteni, s a mely a valódi történet iránti kedvünket egészen elrontja.

Hogy azonban megtudjuk, hogy mily könyvek valók a fiatal leányok kezébe, szükséges, hogy azokat a bennük derengő fény szerint osztályozzuk. Úgy látszik, mintha minden irodalom a nap valamelyik órájának felelne meg. Herodot és Homér műveiben friss, reggeli világ dereng, melyből valami a görögök csudás népének csaknem minden hagyományában található. A hajnali pír mintha még most is ott pihenne emlékeiken. Mindenütt észlelhető az az átlátszóság, csodálatos tisztaság és heroikus derültség, mely a szellemet lebilincseli és derültté, vídámmá teszi.

Az indusok költeményeiben és drámáiban, melyek a Vedákhoz képest egészen modern művek, sok olyan is van, a mi a gyermek képzeletét, a leány szívét gyönyörködtetné, ámde az egészen a déli nap föloldó forróságából vonúl valami keresztül. Ezen elragadó regék csodás világát úgy álmodták meg valahol a kelet fantasztikus és buja erdőinek árnyékában. A szerelmes, boldog ifjúnak engedem át azt a kéjt, hogy egy rózsalugasban a Sakuntalát olvassa.

A biblia legtöbb könyve olyannak látszik, mintha azokat este vagy éjjel írták volna. Mindazon borzasztó kérdések, melyek az ember szellemét kínozzák, oda vannak állítva egész meredekségükben, kegyetlen meztelenséggel. Ebből a könyvből nem olvastatok fiatal leánynyal. Olvassuk inkább a Zend-Avestát, a tehén régi és szent panaszát az ember ellen, hogy őt jótéteményeire emlékeztesse ... A régi Persia ezen világa üdítő friss világ, olyan, mint a harmat hajnalpír előtt» stb.

Ha nem fogadhatunk is el mindent, a mit a jó öreg Michelet a fiatal leányok olvasmányáról mond, mégis tanúlhatunk belőle valamit, t. i. azt, hogy az olvasmánynak megfelelőnek kell lennie a leány korának, természetének, hajlamainak stb. stb. De azért nem szükséges vele a Zend-Avestát és a régi görög költők műveit elolvastatni, sőt jobb, ha lehetőleg itthon maradunk, mert a közvetlenség a hatást csak fokozza, a tér- és időbeli távolság ellenben

csökkenti. Jó novellák, főleg azonban koszorús költőink remekművei képezzék a fiatal leányok olvasmányát. A meztelen realizmus eme korszakában legyenek ők — a fiatal nők — a költészet kedvelői és ápolói; a férfiak nagy része — fájdalom! — úgyis már másfelé fordúlt. — — —

S most sorra kerül a nő, a feleség, az anya.

«Micsoda?» kérdi talán egyik-másik olvasónőm, «hát még az asszonynak is kell preskribálni az olvasmányt? Még az anya is nevelés alatt áll?»

Hát igen. A mennyiben a nő nevelése még korántsincsen befejezve, ha az férjhez megy és anyává lesz. A feleséget is nevelni kell, mint a hogy a férjnek is szüksége van még nevelésre.

Igen általános az a nézet, hogy az ifjúkor a boldogság tetőpontja, és hogy az ember csak ekkor nevelődik. Azért a nevelést is rendesen úgy eszközlik, hogy az az ifjúkornak megfelelő legyen. Pedig ez téves nézet. A mint hogy nem áll az, hogy az ifjúkor a virágzás, a későbbi kor pedig csak a hanyatlás kora, — legalább így egész általánosságban nem áll, — úgy a nevelés sem tekinthető befejezettnek, a mikor az ember — mint mondani szokás — nagykorú lett. Hiszen az élet ezentúl is folytonosan támaszt igényeket, a melyekre elő kell készülni. Ez az előkészülés pedig az önnevelés által történik, a mely csak tényezőiben különbözik a szó szoros értelmében vett neveléstől, de lényegileg nem.

Ily értelemben nyilatkozik Lasker Ede is, a ki már fönnebb idézett könyve II. Essayjében *(Ueber Anlagen und Erziehung)* kereken tagadja, hogy a vénség — Goltz Bogumil szerint — kétségbeejtő betegség legyen. «A szellem», úgymond, «a nevelés minden eszközével tévútra vezettetik, hogy az ifjúkoron szorosan csüngjön, az öregségtől pedig féljen.»

Föltéve tehát, — s el is fogadva, — hogy a feleséget, az anyát is kell még nevelni, önkényt kiderül, hogy az eszközökről is kell gondoskodni, s így az olvasmány, mint egyik kiváló nevelő eszköz épúgy kell, hogy válogatott és gondosan választott legyen, mint akár a gyermek vagy a hajadon olvasmánya.

Nos hát mit olvasson a feleség, az anya?

Michelet e kérdésre ezt a feleletet adja*: «— az első könyvet, a mely asszonynak való lenne, még csak meg kell írni, mert egy könyvünk sincsen, a mely egészen megfelelne. A legjobbak közűl a legjobbakat kell kikeresni!»

Nem folytatom, beérem Michelet válaszával. Mert minek is folytatnám? Hiszen a férjezett nők úgy sem állanak már a mi vezetésünk alatt, s férjeik vajmi keveset gondolnak azzal, hogy milynemű az ő olvasmányuk! — —

Tárgyamat korántsem merítettem ki, — könyveket írhatnék róla, — de e folyóirat szűkre szabott határai nem engedik meg a terjedelmesebb fejtegetést.

Végűl még megjegyzem, hogy a ki az olvasás hatásáról és az olvasmányról mint hatalmas nevelő eszközről többet akar tudni, az olvassa el Smiles *A jellem* című könyvének «a könyvek társasága» fölíratú fejezetét, s bizton hiszem, hogy velem együtt föl fog fohászkodni: vajha a nagyméltóságú miniszter úr határozata mennél korábban foganatosíttatnék!

* «Die Liebe» von J. Michelet. Uebersetzt von F. Spielhagen.

Bánfi János.

AZ ISKOLAI JUTALMAK ÉS BÜNTETÉSEK FRANCZIAORSZÁGBAN.

Alig van az iskolai életnek olyan mozzanata, a mely erősebben, mondhatnók szenvedélyesebben foglalkoztatná a tanügyi köröket, mint az iskolai jutalmak és büntetések főfontosságú kérdése. Legutóbb az országos tanítógyűlés is napirendjére tűzte s a legélénkebb vitatkozásra, és a legtanulságosabb eszmecserére talán ép ez a pont szolgáltatott alkalmat. — Nálunk is a nézetek ama végletei állottak egymással szemben, melyek között évek hosszú sora óta foly a küzdelem csaknem európaszerte. Nem csekély érdem, hogy az országos tanítógyűlés tekintélyének latbavetével megtette az első kisérletet az ellentétek kiegyenlítésére. — Megállapodásai mértékletesek, józanok s e biztató kezdeményezés után jó reménységgel tekinthetünk a későbbi, végleges megoldás elé, mely az iskolai prakszisban is meg fogja teremteni számunkra az annyira óhajtott egyöntetűséget, a minden habozástól ment szilárdságot s a változtatgatásokon felülemelkedő állandóságot. Azonban, hogy ide juthassunk, s a szerencsésen létrejött fegyverszünetet gyümölcsöző végleges béke követhesse: szorgalmasan kell foglalkoznunk a kérdéssel továbbra is, mert csak az eszmék teljes tisztázása vezethet el czélunkhoz s jó sikerét az országos határozatoknak is csak akkor láthatjuk, ha azokat a közmegegyezés harmóniája támogatja.

Ismeretes dolog, hogy a «pedagógusok hazájában», Németországban mily irtó harcz foly különösen az iskolai jutalmak védői és ellenzői között. Az egyik fél határozottan elítéli az iskolai jutalmakat, azt vallván, hogy azok a gyermeki lélek erkölcsi megron-

tására szolgálnak s mint ilyenek, kárhozatosak; a másik fél ellenkezőleg épen az iskolai jutalmakban látja a növendék lélek erkölcsi fejlesztésének leghatalmasabb rugóit.

Másképen áll a dolog a francziáknál, a kik — nemzeti jellemüknek megfelelő módon — az iskolai jutalmakat nemcsak az elméletben emelték minden kétség fölé, hanem azokat a gyakorlatban is, hosszú múlt tapasztalataira támaszkodva, az iskolai nevelés egyik alaptényezőjévé avatták.

A német pedagógusok nézetei eléggé ismeretesek nálunk; kevesebbet foglalkozunk a francziákkal. Pedig különösen ebben a kérdésben nem lenne szabad az ő nézeteiket s azt, a mit nézeteikből az életbe oltottak, figyelmen kívül hagynunk. Ez a tudat biztat bennünket, hogy nem végzünk felesleges munkát az alábbi czikkel, melynek megírásában a francziák egyik elsőrendű pedagógiai kézikönyve s Kehr «Paedagogische Blätter» czímű folyóirata a vezetőnk.*

Az «emuláczió» vagyis vetélkedés — úgymond *Rendu*, a ki a franczia pedagógusok többségének nézetét tolmácsolja — egyike a legfontosabb segítőeszközöknek, melyekkel isten a végből látta el az emberi gyarlóságot, hogy a jó úton megmaradhasson, vagy ha a körülmények eltávolították róla, ismét visszatérhessen oda. Kétségtelenül hiába való lenne ez az erkölcsi rugó, ha az embert mindig csak a kötelesség tiszta szeretete vezetné cselekedeteiben. A nevelés egyik főfeladata ugyan, hogy a gyermeki lelket erre előkészítse, de mivel e föladatát teljesen vagy soha sem, vagy csak nagyritkán oldhatja meg, számot kell vetnünk az emberi természettel s nem szabad megvetnünk annak még gyöngéit sem, ha jó czélok szolgálatára kényszeríthetjük őket. Az erkölcsi nemesedésnek egyik főtitka rejlik ebben, — titka és kezessége.

* *Cours de Pédagogie*, ou *Principes d'Éducation publique* à l'usage des écoles normales et des instituteurs primaires. *Par Amboise Rendu*, 8-ème édition. Paris. (A pedagógia kézikönyve, vagy a nyilvános nevelés alapelvei, a tanítóképző intézetek s elemi iskolai tanítók használatára). — Kehr: *Pädagogische Blätter*, 1881 évfolyam 4-ik szám.

Senki sem vonja kétségbe a jó példák hatását; s ha megfontoljuk, nem a szív mélyében gyökerező *becsvágy*-e az, a melynek ezt a hatást köszönhetjük? — Azt mondják, hogy irigység, féltékenység és gyűlölet fakad a becsvágy s azon eszközök (vetélkedés, jutalmazás, kitüntetések) nyomában, a melyeket a becsvágy felébresztésére s táplálására alkalmazunk. Eszünkbe sem jut tagadnunk, hogy ezen érzés is káros szenvedélylyé fajulhat, ép úgy mint az emberi lélek egyéb gerjedelmei; de nagyon jól tudjuk azt is, hogy az irigységet és féltékenykedést sokkal inkább és sokkal gyakrabban az igazságtalan tanító részrehajlása idézi elő, mint egy-egy derék tanuló jogosan kivívott és elismert sikere. A tanítónak ezer meg ezer alkalma van azon nemes önzetlenség megfigyelésére, melyet a versenyző felek, felbuzdulásuk legmagasabb fokán is, rendesen tanúsítanak. Vajjon kik a legőszintébb és legelválhatatlanabb barátok a pihenés óráiban? Azok, a kik a munka idején a leghevesebben küzdenek, versenyeznek egymással. Ezen igen fontos tényről mindenki meggyőződhetett, ha volt alkalma egy-egy jól szervezett s helyesen vezetett iskola belső életének alapos megfigyelésére. Azon összeköttetések eredetét, melyek az életben legtartósabbak szoktak lenni, az iskolában kell keresnünk s azon növendékek között találjuk meg, a kik a versenydíjakért a leghevesebben küzdöttek!

Nem mellőzhetjük hallgatással az iskolai jutalmak elleneseinek egyik főellenvetését. A növendékeknek csak egy része, a tehetségesebbek versenyezhetvén jóreménységgel a díjakért és kitüntetésekért, a tanító is ezekre fordítja gondja, figyelme java részét s így azok, a kik legjobban rá lennének szorúlva az istápolásra, a gyengébbek, mint az iskola és tanító mostohái csak tengenek. Ezekre nézve a versenyzés hiába való fáradság lenne, hisz a czél általuk el nem érhető távolságban van kitűzve! Minek is törekednének magasabbra, többre, ha sikerre amúgy sem számíthatnak. Belenyugosznak, ha keserűséggel is, helyzetükbe s a közönyösség és hanyagság természetökké válik. Ez az ellenvetés azonban, jegyezzük meg jól, csak a tanítókat s a versenyzés módját illetheti; de legkevésbbé sem érinti magát, a dolognak érdemét. A félszegsége-

ket elevenen találják a kilőtt nyilak; de az elvről visszapattannak azok. Az a tanító, a ki az imént érintett módon a külső siker fokozása kedveért csupán a legtehetségesebb tanítványokra fordítja minden igyekezését s csak ezeket sarkalja, mivel a többivel úgy sem érhetne el fényes eredményt, megrabolja a szülők bizalmát és saját hivalgásának áldozza fel növendékei legféltettebb érdekeit. Az ilyen tanítót a kárhoztatás alól nem menti föl senki, és igazolást nem nyújt számára semmi körülmény. Ellenben az a tanító, a ki hivatását helyesen fogja föl s annak helyesen él, nagyon jól tudja, hogy a versenyzés szelleme a tehetségesebb növendékeknél fényesebb eredményeket teremhet ugyan, de arra a kevésbbé tehetségesek sokkal jobban rá vannak szorúlva. A hatás ott kápráztatóbb; itt szükségesebb, jótékonyabb. Ép ezért a kitartó, állhatatos törekvésre, ha eredményekben meddőbb is az, különös figyelmet fog fordítani s óvakodni fog attól, hogy a tehetséget az akadályokon diadalmaskodó erős akarat és jóigyekezet rovására jutalmazza. A jutalmazás nem czél, hanem eszköz az akarat edzésére, a tehetségek fejlesztésére s ha az, jótéteményeit nem szoríthatjuk a kiválasztottak kis körére. *Azoknak haladását, a kik nagy erőfeszítéssel hár, csekélyebb eredményre juthattak, ép úgy meg kell jutalmaznunk mint azokét, a kik szerencsésebb természeti adományok birtokában csekélyebb erőfeszítéssel is nagyobb eredményeket érnek el.* Ez a jutalmazásnak egyedüli helyes módja, ebben rejlik a versenyzésnek igazi jelentősége. Lehetővé kell tennünk, hogy ennek jótékonysága kiterjedjen mindenkire s amannak dicsőségéből ne legyen kizárva senki sem. Van a versenyzésnek egy neme, a mely ellen nem tehet kifogást senki sem; az a neme, midőn *a legnemesebb becsvágy arra sarkalja a lelket, hogy küzdje le önmagát saját tökéletesedése érdekében. A szorgalmas, igyekvő gyermeket megdicsérjük, megjutalmazzuk, nem azért mivel különb a többinél, hanem azért, mivel ő maga haladott és javult.*

Sokan vannak, a kik a versenyzést nem kárhoztatják föltétlenül; csupán csak az egyéni versenyzésnek ellenségei s a testületi versenyzést nemcsak megengedhetőnek, hanem hasznosnak is tartják. Amaz — így okoskodnak ők — csak az önzést növeli nagyra

minden fattyúhajtásaival együtt; holott ez utóbbi mód ép az önzés elnyomására szolgál s a testületi szellemet ébreszti föl a fiatal lélekben. A testületi szellem pedig legszélesebb kiterjedésében s legmagasabb fokán hazaszeretetté nemesül.

Mi elfogadhatjuk a versenyzés mindkét nemét s ha a főelv az alkalmazásban kárt nem szenved, soha sem lesz alkalmunk csekélylenünk a szolgálatot, melyet neki köszönhetünk és sokalnunk a károkat, melyeket a fejlődő lélek miatta szenvedhet.

Sokkal veszedelmesebb dolog a gyermeket büntetések által kényszeríteni a jóra, mint jutalmak által ösztönözni a javulásra. *A büntetés csak arra szolgálhat, hogy általa visszatartsuk a rosz elkövetésétől, nem pedig arra, hogy segítségével a jóra serkentsük.* Ha azt látjátok, hogy az egyik tanuló a másikat megtámadja és ütlegeli: büntessétek meg a támadót. Érezvén büntetése súlyát, érezni fogja egyúttal azt a sérelmet is, melyet társán elkövetett s ezen eszmetársítás visszatartja ők attól, hogy máskor is hasonlót cselekedjék. Ha azonban azt követeltétek valamelyik gyermektől, hogy jót tegyen, pl. hogy a szegénynek alamizsnát adjon s ő vonakodnék: nagyot tévednétek, ha büntetéssel lakoltatnátok őt vonakodásáért. Ezáltal csak azt érnétek el, hogy a gyermek lelkében az alamizsnaosztás fogalma a büntetés kellemetlenségeinek érzetével társulna s ez az erkölcsileg hamis eszmetársulás a gyermek további fejlődésében jóvá nem tehető módon bosszúlhatná meg magát. Ép ezért a növendékek restségének leküzdésére mindig a legrosszabb, legveszedelmesebb eszköz a büntetés. Ily esetben büntetvén nem teszünk egyebet, mint hogy a munka, okulás és haladás fogalmait elválhatatlanúl kellemetlen képzetekkel s emlékekkel fűzzük össze. Minden más módot megkisértsetek, mielőtt erre az útra térnétek, különben is keveset várhatni már az olyan gyermektől, a kit többé sem a kötelesség érzete, sem a becsvágy rugója, sem a jutalmak ingere meg nem indíthat.

«Ma már a tapasztalat — ezzel végzi be a franczia pedagógus fejtegetéseit — véglegesen döntött ebben a kérdésben. A jutalmazások szükségesek arra, hogy a munkakedvet fölébreszszük a gyermekben. Nélkülök nincs vetélkedés; vetelkedés nélkül nincs

bátorság es kitartás. Az iskolai jutalmak kiállották a leghevesebb kritikák tüzét s tanügyi szabályzataink által véglegesen szentesíttettek.»

Áttérvé a részletekre, a következő jutalmazásokat tartja megengedhetőknek:

1. A tanító vagy iskolai hatóság *dicsérete.*

2. *Az érdemjegyek* («bons points»), melyeknek bizonyos száma után a tanító egy «billet de satisfaction»-t állít ki s ezt elküldi a gyermek szülőinek.

3. *Az érdemtábla, vagy érdemkönyv,* melyekbe a legjobb tanulók nevei bejegyeztetnek.

4. *Érmek vagy díszjegyek* (szalagcsokrok, érdemkeresztek stb.), melyek gyakrabban oszthatók, de szükség esetén vissza is követelhetők.

5. *Jutalomdíjak* (bizonyos iskolai időszaknak, vagy magának az iskolai évnek végén), melyek leginkább könyvekből állnak, de nem zárják ki a pénzbeli adományt sem, különösen betétről szóló takarékpénztári könyvecskék alakjában.

Ezeken kívül alkalmazhatók még: díszhelyek osztása, kitüntető megbizatások teljesítése, s a növendékeknek előhaladásuk fokozata szerint való ültetése, a hol a helyi körülmények különösen ez utóbbit megengedik.

A büntetések következők lehetnek:

1. Nyilvános vagy magános *megdorgálás.*

2. *Vétségi jegyek.*

3. *Bejegyzés a rosz tanulók táblájára vagy könyvébe.*

4. *Hátrább ültetés.*

5. *A szülők vagy gyámok értesítése.*

6. *Ideiglenes kitiltás az iskolából.*

7. *Végleges kizárás.*

A testi büntetések minden neme — lealacsonyító és erkölcstelenítő hatásuk miatt — ki van zárva a franczia iskolákból.

Az egyes jutalmakat következő megjegyzésekkel kíséri szerzőnk. Általában véve azok a jutalmak a legjobbak, a melyekre nem csupán nehány kiváló növendék tarthat számot, hanem a

melyekben mindenki részesülhet. Ezen utóbbi jutalmak között a tanító elismerő nyilatkozata vagy dicsérete a legegyszerűbb s mégis a leghathatósabb, ha kellő időben és illő módon történik alkalmazása. A tanító jóakaró mosolya, gyöngéd kézmozdúlata s a szeretet hangján intézett egy-egy szava úgy hat az ifjú lélekre mint a nyájas napsugár s üdítő harmat a fakadó növényzetre.

Az érdemjegyek arra is felhasználhatók, hogy egy részük kitörlésének árán a jó növendék kisebb büntetések alól fölmentessék. Ezen eljárásnak különösen nagy hasznát veheti a tanító, a ki sokszor jut abba a kényszerű helyzetbe, hogy különben példás magaviseletű tanulókat is büntetnie kell kisebb, gyermeki könnyelműségből eredő vétségekért. Ha az ilyen vétségeket elnézi, részrehajlása által demoralizál; ha azonban csupán az illető növendék érdemjegyeinek számát csökkenti, büntet a nélkül, hogy sújtana s a nélkül, hogy a jó tanulók példájának erkölcsi hatásán csorbát ejtene. De gondosan ovakodnia kell a tanítónak, hogy ehez a módhoz súlyosabb kihágások esetén ne fordúljon. *A gyermekek tudják meg, hogy kitartó szorgalom s példás magaviselet sokat jóvá tehet; de egyúttal arról is meg kell győződniök, hogy semmi mentsége sincs annak, a ki a vallás és erkölcs parancsait megszegi.*

Az érmek vagy díszjegyek osztásával nagyon csínyján kell bánnunk, hogyha használni akarunk általuk.

Az a jó hatásuk tagadhatatlan, hogy az ilyenekben részesült gyermekeket mintegy kényszerítik szorgalmuk megfeszítésére jó magukviselete megőrzésére; máskülönben az a szégyen éri őket, hogy érdemetlenekké válván a kitüntetésektől megfosztatnak. Nem veti meg s nem ítéli el szerzőnk azt az eljárást sem, hogy a megtisztelőbb érdemdíjak odaítélésében maguk a növendékek is részt vegyenek. Ők finom érzéssel találják ki azt, a ki közöttük a legérdemesebb s a gyermeki lélek naivságával irigység nélkül, büszkén látják a maguk megjutalmazását az általuk legérdemesebbnek tartott növendéktársuk kitüntetésében.

Franciaországban sok helyütt, magában Párisban is, divatban vannak az iskolakerületek nagyobb versenyei Ilyen alkalmakkor ugyanis az egy-egy kerülethez tartozó iskolák legjobb növen-

dékei szállanak síkra a többnyire fényes és nyilvános kitüntetésekkel járó díjakért. A díjak kiosztása rendesen nagy ünnepélyességgel, az iskolai hatóságok s nagy közönség részvételével történik. Az ilyen versenyek azonban — habár jó hatásukat egyben-másban nem lehet kétségbe vonni — inkább az iskolák és tanítók versenyei semmint a növendékekéi s mint ilyenek czéljukat tévesztették s az iskola belső életére a legtöbb esetben rontó befolyást gyakorolnak.

Hogy a dicséret és jutalom — ezekkel a szavakkal kíséri a fentebb említett német folyóirat a franczia pedagógus fejtegetéseit — ép oly szükséges nevelési eszközök, mint a dorgálás és büntetés, ma már senki sem vonhatja józanúl kétségbe. Ki ne tudná, mily jótékonyan és serkentőleg hat a megérdemlett elismerés még a legcsöndesebb és szerényebb lélekre is, s hogy nincs az a pezsgő, eleven tanulási kedv, a mely el ne zsibbadna, meg ne bénulna, ha egyedüli ösztökélője a büntetéstől való félelem s az elismerés jutalmának serkentésétől meg van fosztva. A növendékek erkölcsi viseletének lajstromában aggódó pedanssággal ügyelünk, a «dorgálások» rovatára s a «dicséret»-éről csaknem teljesen megfeledkezünk. Így lett a mi „*Sittenregister*"-ünk valóságos „*fekete-könyvvé*" míg a franczia „*érdemkönyvvé*" avatta azt. Szerénységre, önmegadásra törekszünk s attól féltünkben, hogy a becsvágy féket talál oldani, inkább elnyomjuk még az önérzetet is. Erőnek erejével «szegénységi bizonyítványt» akarunk kiállítani, csakhogy menekedjünk a franczia «attestation d'honneur»-től. Véglet mind a kettő, de nem nehéz közöttük a választás még akkor sem, ha nyitva nem állana előttünk a harmadik út, a mely itt is mint mindenütt a végletek kerülésével legegyenesebben s legbiztosabban vezet czélunkhoz — s ez a középút.

AZ ALFÖLD BENÉPESÍTÉSE ÉS A MAGYARSÁG GYARAPODÁSA A MÚLT SZÁZADBAN.

Történetíróink eddigelé leginkább a nemzeti múlt régebbi korszakaira fordították figyelmüket s a legutóbbi századot, a szatmári békekötést követő időket, ritkán keresték föl búvárszenvedélyökkel. Pedig ezen kornak küzdelmei és alkotásai, melyek a mai Magyarországnak alapját vetették meg, legközelebbről érdekelnek bennünket s ezen korra vonatkozólag leveléltáraink a fel nem dolgozott történeti anyagnak valóságos kincsesházai. A magyar tud. Akadémia, hogy e bajon segítsen, maga vette kezébe az ügyet s vállalkozásra szolította fel tudósainkat. Akadtak is vállalkozók, még pedig az Akadémia előre megállapított terve szerint olykép, hogy kiki múlt századbeli történetünk egy-egy ágának vagy szakaszának monografiaszerű megírását tűzte ki feladatául. Ezen nagy reményekre jogosító mozgalom első gyümölcse volt *közoktatásunk múlt századbeli története Molnár Aladártól*, ez a páratlan szorgalommal, nagy műveltséggel és lelkiismeretes alapossággal írott kitűnő munka, mely irodalmunk nagy kárára a szerző kora halála miatt csonkán maradt. Írója kezéből kihullott a toll, midőn tárgya főszakaszához, Mária Terézia uralkodásához ért. Az Akadémia megbízásból s erkölcsi és anyagi támogatásával készült második nagy munka a *Marczali Henriké, a ki II. József korának megírására vállalkozott.** A nagyszabású műnek az évben csak első kötete

* *Magyarország II. József korában.* Irta *Marczali Henrik.* Kiadja a M. Tud. Akadémia történelmi bizottsága. *Első kötet*, Budapest 1882. (466 lap, nagy 8°) Ára 3 forint.

jelent meg, a mely a török kiüzetésétől József trónraléptéig terjedő időnek adja képét. Nem beszéli el az eseményeket; a félszázados fejlődés eredményeit összegezi csupán, hogy munkája második kötetében annál világosabbá váljék a nagy reformátor császár küzdelme a régi Magyarországgal. Marczali könyvét a legilletékesebb bírálók dicséretekkel és magasztalásokkal halmozták el. Nem voltak ugyan híjjával a kifogásoknak sem; de azt valamennyien egyértelműleg elismerték, hogy rendkívüli olvasottsággal, mély és eredeti felfogással irott mű, a mely igen sok tekintetben új és meglepő világosságot derít a múlt századbeli állapotokra. Soraink írása közben veszszük hírét, hogy a könyv első kiadása már elkelt s hogy az Akadémia könyvkiadó bizottsága a saját tagjai számára új és olcsó (a két kötet együtt bekötve 4 frt) kiadást rendez; A munka részletes ismertetésére nem terjeszkedhetünk ki; de jó lelkiismerettel csatlakozunk tekintélyes bírálóinak nézetéhez s a legmelegebben ajánljuk olvasóink figyelmébe. Ismertetés helyett alább közöljük a könyv egyik legérdekesebb fejezetét, mely a nagy magyar Alföldnek a török elvonúlása után történt benépesítéséről s az idegen telepedök között a magyarságnak gyarapodásáról értekezik. Még csak azt jegyezzük meg, hogy közleményünkben az eredeti szöveget megrövidítettük (a mi ott 42 lapot tesz ki, nálunk csak 12 lap) ugyan, de gondosan ügyeltünk rá, hogy kihagyásaink s összevonásaink se a fejtegetések összefüggésének, se a szerző intenczióinak rovására ne essenek. A magunkéból nem toldottunk hozzá semmit: mindenütt megtartottuk a szerző saját szavait.

*

Irodalmunknak és közéletünknek történetében alig van más olyan általánosan uralkodó hagyományos nézet, mint az, hogy a XVIII. század hazánkban a nemzetiség hanyatlásának volt kora, hogy azt Mária Terézia kormányának erényei és hibái egyaránt elaltatták és hogy csak II. Józsefnek határozott föllépése a német nyelv érdekében villanyozta fel újra. Hogy igazságosak legyünk, két szempontot kell megkülönböztetnünk a nemzetiség fejlődését illetőleg. Az egyik az, melyet a kérdés *statistikai* részének tekinthetünk, hogy minő arányban szaporodott vagy fogyott a magyar

elem a hazában levő egyéb nyelvekkel szemben. A másik, melyre csak a *história* adhat feleletet, az, minő erőt fejtet ki a nemzetiség eszméje azokban, kik a magyarsághoz tartoztak.

Az első szempontot illetőleg, az általánosan uralkodó meggyőződéssel szemben a tények azt mutatják, hogy a magyar nemzetiség biztosítására, tán a honfoglalás ideje óta Széchenyiig, nem történt annyi, mint azon korszakban, melyre a tespedés és elkábulás bélyegét sütötték. Nem a nagy és zajos politikai mozgalmak vizsgálása tünteti fel a meglepő eredményt, hanem azon zajtalanúl, majdnem észrevétlenűl végbemenő letelepedési folyamat megfigyelése, mely az ország nagy részének ethnografiai képét megváltoztatta.

A nagy alföldet, melyet annyira szeretünk a magyarság kedvelt hazájának tekinteni, több ízben kellett a nemzetnek visszahódítania. A tatárjárás pusztításai után a kúnok ékelték be ott magukat a nemzet testébe. És alig olvadott össze a kún a magyarral, még nagyobb veszély fenyegette nemzetiségöket. A török hódításnak szintén az alföld viselte legtovább terhét: ott hagyott az majdnem kiirthatatlan nyomokat. Hogy milyenek voltak itt a népességi viszonyok a törökök kivonúlása után, íme nehány példa rá. Kalocsa városában összesen csak száz ház állott s az egész egyházmegyében hasonlók voltak a viszonyok. Egy 1692-ki kimutatás szerint a török kiüzetése után Baranya, Tolna és Somogy megyék nagy részének, Pécs városát is oda számítva, 3221 lakosa volt; magának Pécsnek 1652 lakosa. Ez lett azon vidékből, hova Nagy Lajos a magyar tudományosság székhelyét rendelte. A hol pedig egyes nagy községek megmaradtak, az csak az annakelőtte népes, nagy számú falvak romlásával történt. *Lady Montague*, a hírneves angol utazónő, a ki 1717-ben utazott át az országon, körűlbelűl oly néptelennek rajzolja azt, mint a XII. századbeli utazók. Buda és Győr között alig van nyoma a művelésnek; erdő borít mindent Eszékig. Magyarország a vadak és madarak eldorádója. A régi kultura romjai még szomorúbbá tették e néptelenség és elhagyatottság szemlélését. A török elvonúlása után — hivatalos adat szerint — nyomában nem maradt más mint görög és zsidó.

A visszafoglalással egyidejű a gondolat: az országot újra benépesíteni. Az ország nemzetiségi viszonyaira nézve döntő fontosságú volt, hogy ez mi módon ment végbe.

Kolonics terve szerint magyarokat és idegeneket egyaránt kell a néptelen helyekre telepíteni. A városokban azonban csak németek lakhassanak. A német telepedők öt évi adómentességet kapjanak, a magyarok csak három évit. A török hódításnak e szerint csak azért lett volna vége, hogy nyomában a német lépjen. Mások még tovább mentek s egyenesen azt ajánlották, hogy a «rebellióra hajló rabló és gaznépet» ki kell űzni az országból, hogy birtokaikat hű és engedelmes néppel rakhassák meg.

A bécsi udvar csakugyan erélyesen hozzá látott e munkához. Már 1690-ben az ország déli vidékeibe vándorolnak új rácz csapatok. Budán és a városokba pedig évről-évre új német rajok érkeznek. E kettő között mind szorosabb térre szorúl a magyarság, mely a végekről szintén siet az alföld elfoglalására.

Magyarországnak, mondhatjuk, jövője függött attól, minő véget ér azon küzdelem, melyet három külön irány, három különböző törzs folytat egymással az alföld birtokba vételéért. Mind egyik: a magyar, rácz és német sajátos jelleme és életképessége tűnik ki abból, hogy miképen folyt le a harcz.

*

1. **Rácz telepedések.** A magyarságnak minden esetre a rácz volt az alföldön a legveszedelmesebb ellenfele. A Brankovics és Csernovics vezérlete alatt, több mint kétszáz év óta, bevándorlóknak mintegy hátsó védét képezték a török birodalomban maradt törzsrokonaik. Leopold oly nagy politikai és vallási előjogokkal ruházta fel őket, hogy ezek szerint mintegy saját államot képezhettek volna a magyar korona területén, a mi a magyar protestantizmusnak soha sem lehetett megengedve. A két nép és vallás között uralkodó nagy ellentét mindig biztosította a bécsi kormány részére vad és kegyetlen bátorságukat. A császár többnyire szövetségben áll a czárral, vallásuk fejével; ez is emeli politikai értéköket. Végre gazdasági és fizikai tekintetben is jól látszanak elkészűlve lenni a létért való küzdelemre. Baromtenyésztők

és az alföldön ez akkor még az egyedűl alkalmasnak látszó foglalkozás. Kereskedőik kitűnnek vállalkozó szellem által. A klimát már megszokták. Brankovics György telepítései, melyek még a Hunyadiak korában történtek, az ország szívében megvannak a mai napig; a török félhold alatt még tovább nyomúltak előre.

De ha idegen és gyűleletes volt is e nép a magyar előtt, másrészt, minden kedvezések daczára még sem a bécsi udvar képezte vágyai és törekvései középpontját. Igaz, hogy a török ellen a XVIII. század folyamában mindig megbízhatók voltak, de ha csak alkalom nyílt, állandóan az orosz felé hajoltak.

Ennél fogva Bécsben el kellett készülni ellenök minden eshetőségre. A Bánság visszafoglalása után már nem tűrik ott a rácz kecskepásztorok nomád, minden birtokkal ellenséges lábon álló barangolását. Rendes katonaság alá vetik, telepedésre akarják őket szorítani. Ennél fogva sokan menekűlnek Oroszországba és a kivándorlás mind nagyobbá lesz, miután az 1735-ki Peró-felé lázadás még jobban megnehezítette állásukat. A bécsi kormány felhasználhatta őket; de veszedelmes lett volna őket tenni uralkodó elemmé.

Pedig a szerb mint nép erőteljes, szenvedélyes, vallásáért, nemzetéért lángolni tudó. A Bánság nagyobbik fele, Bács déli része, Baranya több kerülete, a határőrvidék legtöbb ezredével együtt mai napig is az ő osztályrésze. De bármily jelentékeny és fontos is e terület, csak rom azon kilátással szemben, mely a XVIII. század elején valósításához közel látszott: hogy t. i. az alföld ráczczá lesz. «Nagyobb számmal tán soha sem voltak közöttünk a ráczajkú polgárok, mint azon korszakban» — mondja Szalay László a II. Rákóczy Ferencz fölkelése történetében. Elég csak azt megemlítenünk, hogy a Rákóczyféle háborúkban nemcsak Szeged és Arad, hanem Nagy-Várad, Debreczen, Kecskemét, Eger alatt és a Balaton vidékén jelennek meg a szerb csapatok, hogy az azon területen végbe ment nagy, sőt még folyton folyó változásokat megértsük.

*

II. **Német telepedések.** Kolonics intenczióinak mégis leginkább megfelelt a németek betelepítése. Mind kulturára nézve, mind az ország politikai és katonai biztosítását illetőleg csakis ők felelhettek meg a bécsi kormány várakozásának. Mindjárt a török elvonúlása után, a császári sereg nyomában elözönlik Budát, Pestet és mind mélyebben bocsátkoznak az országba. Midőn a Bánság császári kézre jut, annak nagy része számukra van fentartva. A mi rendelkezésére állott az államnak, mind e német bevándorlók javára fordították mind Leopold, mind fiai. Körül is járnak a császári ágensek a római szent birodalomban, igérve telket, szántóvető eszközöket, marhát és adómentességet a bevándorlásra készeknek. Az ország csodás termékenységének híre még csalogatóbb s nem is téveszti el hatását a szegény dél-német mezei és városi proletariátusra. A bevándorlók t. i. majdnem kivétel nélkül e déli és délnyugati kerületeknek voltak szülöttei. Mindenütt az országban, hol kamarai vagy egyházi birtok van, *suáb* falvak foglalják el az üres telkeket vagy alapítanak új falvakat. Nemcsak az alföldre, a Bakonyba és a Dunántúl minden vidékére bocsájt rajokat a németség; még a távol Zemplénbe, Szabolcsba, Biharba is eljutnak. Majdnem folytonos lánczolata a német falvaknak húzódik át az egész országon. Mint jobb gazdák, szívós kitartásukkal elenyerik földjét a magyarnak is.

De ez a telepedéseknek csak egyik része. A német mégis inkább a városokat keresi fel. Már ennekelőtte is német volt a városi elem; most megnyílik előtte az ország közepe és a mezővárosok is. Buda 1740-ben tiszta német, Pesten is az a polgárok legnagyobb része. Pécsett, Fehérvárott, Szegeden, Aradon a polgárságnak ők képezték zömét. Szabadkán, Újvideken is Temesvárott az illírekkel osztoznak a városi kormányban. Pétervárad majdnem tisztán német város. Mindenhova eljutnak, a hol szükség van mesteremberekre. Kecskeméten 1782-ben német iskolát találunk; Somorján német lutheránusok laknak, kik külön templomot kérnek; Léván is van német község. A tolnai halászoknak, a szekszárdi czéheknek, az esztergomi molnároknak, a sárospataki kath. községnek egyaránt német a nyelve. De százszor ennyi példát is

lehetne felhozni. Legyen elég az, hogy az 1780—85-ki aktákban előforduló számos számla közt, mit iparosok állítottak ki, alig van olyan, mely nem német. Német a posta, a harminczad, a sóhivatalok, a kamarai tisztségek és jószágigazgatóságok személyzete. — Épen úgy német Budától Szegeden át Szebenig minden vendéglős.

Hanem a bevándorlók két osztálya: a földmives és a városi népesség között fontos a különbség már a bevándorláskor. A parasztok megfelelnek kötelességöknek; az iparosokról és egyáltalában a városi lakosságról erős megrovással szólnak már az egykorúak — hazaiak, külföldiek egyaránt. Egy svájczi utazó szerint a Magyarországba került német gyarmatosok a bajor, sváb, frank és rajnai kerületek legalábbvaló söpredékéből valók. Megérkezésükkor eliszszák azt a kevés pénzt, a mit hazúlról hoztak s minthogy a kormány nem viseli gondjokat eléggé, bánatukban és oly betegségben, melyek inkább korhelységöknek mint a klimának következései, elpusztulnak. A mi pedig az ú. n. intelligenciát, azaz a hivatalnokokat illeti, kik jobbára osztrákok és csehek, ezekről utazónk azt mondja, hogy nincs bennök egy szikra hazaszeretet, nincs tudományuk, jóakaratuk, még igyekvésük sem. Gőg, önzés, durvaság és bizonyos parancsoló magatartás jellemző tulajdonságaik.

A kolonisták fizetik az adót, a hivatalnokok beküldik a jelentéseket, a katonák talán elég erősek arra, hogy elnyomjanak minden elszakadási kisérletet; hanem német nemzetiség megalapításáról hazánkban nem lehet szó. Épen erkölcsi és gazdasági tekintetben legfontosabb részök — a földmivelők — csak nyelvére nézve német és az sem marad sokáig. A többinek az országban létele pedig mind újabb táplálékot nyújt a németek elleni gyűlöletnek.

*

III. **Tót telepedések.** A rácz és német telepedés nemcsak nemzetiségi, hanem állami és alkotmányos fontossággal is bír. Az állam-hatalom rendezi azon nyilvános vagy titkos utógondolattal, hogy segítségökkel megbuktassa a magyar alkotmányt. Mindkettő

valóban *gyarmatosítás*; a telepedők nem új hazát keresnek, hanem régi nemzeti czéljaik érdekében hivatvák átalakítani az új földet. A németek Bécs, a ráczok Moszkva felé tekintenek.

A török kiűzése után azonban egy más jellemű vándorlás is veszi kezdetét, mely szintén lakosokat szerez az Alföldnek, de tisztán a művelés czéljából, nem igen politikai czélok előmozdítása végett: a *tót* bevándorlást az Alföldre a földesurak eszközölték. Látták, hogy birtokuk néptelen; gyümölcsözővé akarták tenni és a Kárpátok szorgalmas, igénytelen és engedelmes lakossága kínálkozott mint legalkalmasabb népelem. Gyakran míg urat cserélt, csak lakóhelyet váltott. Minthogy a tótok nagy része lutheránus, csak a toleransabb vagy hitsorsos urak telepítettek ily vallásúakat; az egyháziak és a buzgó kath. főurak birtokain ellenben katholikus tótokat találunk.

A lutheránus tót telepedések közt a legfontosabb a *békésmegyei*, hol a br. Harrucker család a telepítő. Csaba, melyet 1715. évben alapítottak, a főgyarmat; már 1722-ben rajt bocsájt ki és az aszódiakkal együtt újra benépesíti Szarvast. Mezőberény is akkor nyert új lakosságot. E békésmegyei gyarmatoknak közös telepe Nyiregyháza (1754), később aztán Szatmár, Arad és Csanád megyékbe is tót telepítvényesek jöttek s terjedtek szét a kőrösvidéki központokról.

A tót telepedésnek másik ága a Duna-Tisza közét borította el. Sok helyütt a déli szlávsággal találkoznak e vidéken az éjszakiak. Aszódtól kiindúlva Kis-Kőrösig, mely 1715. évi és Keczelig, mely 1734 évi telepítés, egész Pest megyében, a nagy mezővárosokat kivéve ők képezik a lakosság legnagyobb részét. A németekkel, kik szintén oda özönlenek, nem férnek meg jól; sokkal jobban a magyarokkal. Bács megyében is elszélednek. Bács-Újfaluban, Újvidéken, Kernyaján, Kulán, Doroszlón jelentékeny részét képezik a lakosságnak. E vidéken — minthogy a kalocsai érsek a főtelepítő — már sok a katholikus telep is. Nemcsak földesurak alapítottak ily gyarmatokat; a terméketlen felföld munkás fiai maguk is eljártak az Alföldre, hol a mezei munka nagy részét ők végezték és ritka dolog volt olyankor, hogy egy-kettő meg ne telepedett volna

állandóan a gazdag földön. Gömörből és Nógrád megye éjszaki részéből igen nagy volt az ilynemű kivándorlás.

Magyar nemzetiségi szempontból az Alföld tót telepítése egyike volt a legszerencsésebb tényeknek. Mindenütt útját állotta a német és rácz terjedésnek; ellenben sehol sem akadályozta, sőt előkészítette a magyarság terjedését. Csakis ehez símul. Még nagy hajlama is a vándorláshoz, melyet szemére vetettek, inkább előnyös volt, mint káros: nagy terűleteket mentettek ki a szerb telepítés árjából.

Csekélyebb jelentőségű a Dunán túl végbemenő tót telepítés. De Fehér-, Esztergom- és Komárom megyékbe mégis átszívárogtak a felföldiek és ide is hoztak tót telepedőket a földesurak, vegyest a németekkel.

A török hódítással egyidejű egyes *horvát* gyarmatok alapítása is Magyarországon. Majdnem ugyanazon szerepet játszszák az ország nyugati szélei felé, mint délen a ráczok, keleten az oláhok; csakhogy vallásuk egyformaságánal fogva soha sem képeztek annyira különvált elemet és aránylag gyorsan egyesűltek a magyarokkal vagy más régibb telepedőkkel. Nemcsak Somogyban és Zalában találjuk őket, hol később azt hiszik, hogy horvátokká lett magyarok; hanem Sopronban, Vasban, sőt Pozsonyban is. Sok oly helyen is találjuk őket, a hol ma már nyomuk sincs. Rohonczon pl. 1780-ban még horvát varga-czéh állott fen. A horvát telepítéseket is a földesurak intézték, nem a kormány vezetése alatt mentek végbe.

Mind e telepedéseket összevéve, már most teljes képét alkothatjuk meg Magyarország nemzetiségi viszonyainak és különösen — a mi a magyar államra nézve legfontosabb — a magyar elem helyzetének. Azt hiszszük, a magyar nemzet életerejének és beolvasztó képességének legfényesebb tanúságát látjuk, ha a magyarság múlt századbeli állását számban és erőben összehasonlítjuk a jelenlegivel.

*

IV. **A magyarság helyzete.** Egy pillanat a térképre megmutatja, hogy a kis magyar síkság és a nagy Alföld a Marosig és Ferencz-csatornáig, valamint a dunántúli dombvidék túlnyomó része kiválóan, majdnem tisztán magyar. Ez így van ma, de száz évvel ezelőtt — a mint az elmondottak tanusítják — a magyarság között sokkal nagyobb tért foglaltak el az idegen elemek. Még az is kétségesnek látszott akkor, hogy a nagy Alföld megmarad-e magyarnak.

Másrészt a magyarlakta résznek korán sem volt meg az a politikai és gazdasági túlsúlya, mint mostanában. Hogy az így történt, az a XVIII. századbeli magyarok műve.

Nem áll ugyan módunkban pontosan megállapítani az akkori magyarság számát, ép oly kevéssé pontos számarányát a többi nemzetiséghez képest; de mellékutakon, megközelítőleg mégis képet alkothatunk róla magunknak.

Pest megyében, az ország közepén a múlt század derekán még mindenesetre több az idegen elem, mint a magyarság. Kis-Kőrös, Petőfi születési helye még egészen tót; Sz.-Endrén még alig van magyar, a Csepel szigeten egyetlen egy tiszta magyar hely van. *Somogy megyében* még 1787-ben is 19 helységet foglalnak el a ráczok, 46-ot a horvátok s a németek 15-öt. A lakóhely egy negyedrésze idegen kézben van. *Szeged város* tanácsa még 1781-ben majdnem egészen rácz és német. *Békés megyében* a nagyobb helységek közül csak Békés, Orosháza és Öcsöd tiszta magyar; a többiben a tót a túlnyomó. *Gömör megyéről*, a hol a magyar a szapora szlávval áll szemben, tudós leírója azt állítja, hogy ott újabban erősen szaporodik a magyarság; pedig a közhit az, hogy nemzetiségünk ott tért veszített, nem nyert. A *győri kerületről* s mely Győr-, Sopron-, Mosony-, Komárom-, Esztergom-, Veszprém- és Vasból állott, melyeknek lakosságából most legalább kétharmadrész magyar, József császár egy utasításában azt írja, hogy «a lakosok közt van nehány magyar, de legtöbb a horvát és igen sok a német.»

E felhozott adatok is eléggé meg fognak győzni mindenkit, hogy az ország nagy részében most a lakosságnak arány-

lag sokkal nagyobb százaléka beszél magyarúl mint száz évvel ezelőtt.

De tegyük fel — a mi semmi esetre sem áll — hogy az egyes nemzetiségek viszonya mindenhol ugyanaz maradt volna: *még akkor is, aránylag sokkal csekélyebb részét képezte volna a magyarság az ország népességének mint most.* Mert úgyszólván, a természeti törvények következetességével sokkal nagyobb mértékben szaporodott a magyar megyék népessége mint a többieké.

Kimutathatjuk, hogy a tizenkét legnagyobb magyar megye népessége, mely 1787-ben 1.537,969 lelket tesz ki, 1847-ig 2.844,829-re szaporodott; míg ugyanannyi tót és vegyes megyében sokkal csekélyebb a gyarapodás. De még a török hódoltság földjén is nagy a különbség a magyar és nem-magyar megyék szaporodása között. Így a három szlavonnak nevezett megye 1786—1847-ig alig szaporodott 20%-al, Horvátország három megyéjének népessége pedig ugyanazon idő alatt csak 34%-al növekedett. Általában véve tíz lehetőleg tiszta magyar törvényhatóságnak lakosságát véve, azt látjuk, hogy azok népessége a hasonlításul fölvett 60 év alatt átlag 75%-al szaporodott, míg az egész országé csak 50%-al. Ha tehát a magyar elem — eltekintve a magyarosodástól — gyorsabban szaporodott mint a többi: természetesen kitűnik hogy az a múlt század vége felé a lakosságnak csekélyebb részét tette ki mint később.

A magyarság maga is mintegy tudatában van annak, hogy mily fontos és nehéz feladat vár rá, ha az idegenek áradata ellenében nemzetiségét és szupremacziáját meg akarja védeni. Az Alföld keleti részein majdnem észrevétlenül szivárogtak vissza a régi lakosok utódai vagy új gyarmatosok a szomszéd megyékből. Mindjárt a karloviczi béke után újra megszállották Vésztőt, 1717-ben benépesítették Gyomát, 1719-ben Szent-Andrást. Máshol, mint Egerben és Pécsett, a visszamaradt és megtért török lakosság szaporította a magyarságot. Félegyházát és Szabadszállást a XVIII. század első felében szállották meg a jászok és kúnok, kik aztán II. József korában Bácsba is bocsájtottak számos és termékeny rajokat. Váczot és Esztergomot, meg Kalocsát is a főpapok

visszaérkezése után magyarok is segítették új életre támadni romjaikból. A hol pedig a török hódoltság alatt is megmaradt a magyar lakosság, Kecskemét, Nagy-Kőrös, Czegléd, Szentes, Vásárhely nagy községeiben, ott most szabad tere nyilt szétterjedni, az előbbi néptelen szállásokat elfoglalni s a földet művelés alá venni. Népünk életrevalóságának és alkalmazkodni tudásának köszönhető nagy részben, hogy a két-százados pusztítás nyomai aránylag oly gyorsan szüntek meg és az Alföld nemzetiségi tekintetben annyira visszanyerte régi ábrázatát, mintha soha sem sújtotta volna ott a nemzetet a török és német rabság.

Pedig a magyarság az idegen telepedéseken kívül is nagy akadályokra talált számbeli gyarapodásában. A XVIII. század első felében még többször dúlt a keleti pestis. Köztudomású, mily óriási pusztítást okozott az 1711-ben. Az új török háborút 1739-ben újra kíséri föllépte. Az 1741-ki országgyűlést még csak úgy rettegteti, mint azelőtt az 1712-kit. Az ország némely távolabbi vidékében, Marmarosban és Beregben elteng 1743-ig is. Ne feledjük pedig, hogy már helyzetüknél fogva is, a magyarságlakta vidékek szenvednek miatta legtöbbet.

A török kiűzése után csakhamar még egy nagy veszély fenyegette a magyarságot. Épen a református vallású magyarok maradtak meg a török hódoltság alatt. Nem lehet kétség abban, hogy az éjszak-keleti megyéknek és Erdélynek kálvinástáival együtt ők akkor a magyarúl beszélőknek nagyobb felét képezték. A katholikus restauráczió némely feje pedig az által, hogy a protestáns hitet a «béke jóvoltáért» nem akarta megtűrni az országban, tényleg azon felekezet híveinek kiűzésétől sem rettent volna vissza. — Mily könnyűnek látszott, sőt természetesnek is, követni Franczia-ország példáját, mely egy emberöltővel azelőtt száműzte hugenottáit!

A porosz udvar levelezése bécsi követével mutatja, hogy ezt épen nem tartották lehetetlennek. A porosz király maga írja, hogy «ha a protestánsok hitük üldöztetése miatt ki akarnának vándorolni s máshova költözni, szívesen adok nekik helyet országomban.» A hugenották kiköltözése Franczia-országból Porosz-

országnak használt legtöbbet és tíz évvel később ugyanoda fordúltak a Salzburgból kiűzött protestánsok is. Sőt Magyarországból is elég számosan léptek a porosz hadseregbe; hanem általános kiűzés vagy kiköltözés nem állott be.

Midőn 1725-ben a porosz követ Eszterházi Imre herczegprimáshoz fordúl egy üldözött protestáns lelkész érdekében, a lelkes főpap azon meggyőződését fejezte ki, hogy «a két felekezetnek mint Európa közös polgárainak békésen kell egymással megférni.» És ha a magyar kath. egyház feje ennyire átérzi a közös műveltségi alap szolidarítását, mennyivel inkább volt áthatva a közös nemzeti érzés tudata által! E veszély tehát csakhamar megszünt.

A magyarosodásnak leghatalmasabb tényezője volt az uralkodó osztálynak magyarsága. A ki a nemesi osztályhoz tartozott, ha idegen volt is származása, kellett, hogy magyarnak vallja magát. A XVIII. század vége felé már alig van az országgyűlésen különbség az országban lakó indigenák és a benszülöttek közt. Ez a csendes hatalom ellenállhatatlanúl működött, az ország mindazon elemét maga alá vetve és magába olvasztva, melynél — mint pl. a városi polgárságnál — más hasonló irányú szervezet nem állta útját.

Az ország szélein lakó népségeket megvédte távolságuk a beolvasztástól, azon nemzetiségek azonban, melyek az ország belsejében magyarok közt, magyar földesúr és főpap alatt laktak, csakhamar önként magyarokká lettek. Ugyanazon okok idézték ezt elő, melyeknél fogva egykor a nagy világbirodalom Róma nyelvét tanúlta meg. Nem mert kényszerítették, hanem azért, mivel minden jog, műveltség és érvényesülés hozzá volt kötve. Nálunk nem a nyelv, hanem a rendi társadalom képezte a nemzetet. Mégis a „*magyar*“ szó hazánkban majdnem megegyezett a «civis Romanus» értelmével.

Az egyes városok és telepedések elmagyarosodásának folyamata észrevétlenül megy végbe; csak az eredményt lehet kimutatni, mely a kortársakat is bámulatba ejtette. Az országba jött németek estek át először e változáson. Ők, a hazátlanok, kik otthon

a fejedelemnek és országnak csak terhét ismerték, itt a nemzeti összetartás és együttérzés által mint atomok úgy vonzottak a magyarsághoz. Dialektus helyett nyelvet nyertek, falu helyett hazát, zsarnok helyett nemzetet. Már a második nemzedékben tiltakoznak az ellen, hogy őket sváboknak, németeknek tekintsék. Azt kívánják, hogy úgy nézzék őket mint született magyarokat. A németek mellett nagyon hajlandók az összeolvadásra a tótok. Régi észrevétel, hogy magyarokkal együtt lakva, az egyik vagy a másik nép elveszti nemzetiségét; míg ellenben németekkel nem szívesen vegyülnek össze. Előbbi korban e módon sok magyar hely veszett el nemzetünkre nézve. Mária Terézia kora óta azonban, bízvást mondhatjuk, az együttlét majdnem mindig a magyar elem diadalával végződött.

S a magyarság számbeli gyarapodására nagy hatással volt az ugyanezen időben föllendült nemzeti műveltség, melyet íróink ápoltak. Az egykorúak közül sokan vannak, a kik a magyarság pusztulásán keseregnek; de az a sötét kép, a melyet ők látnak, nem a valóság képe. Találunk ellenkező hangokat is. A «Magyar Hirmondó» 1781-ik évfolyamában pl. ezt olvassuk: «Észrevehető a magyar nyelv gyarapodása. Talán soha azon egyidőben annyi és oly dicséretes szorgalmatossággal e két dolog körül nem munkálkodtanak a két magyar hazában, mint szinte mostan.» Bessenyei, Orczi, Ányos egyaránt kiemelik, hogy tulajdonképen mostan kezdődik az új magyar irodalom s örvendenek, hogy oly korban élnek, melyben megint szokás és tisztesség magyaroknak lenni. Külföldieknek mindig imponált a magyarnak nemzetéhez, hazájához való hű ragaszkodása, még túlcsapásaiban. is A szemlélők észreveszik, hogy egyes főnemesek már nem hazájokhoz, hanem Bécshez és az udvarhoz szítanak; hanem ezeket mindig külön választják a többitől. Ugyanazon egykorú külföldi író, ki legélénkebben festi a magyar arisztokracziának az udvari befolyás alá jutását, lapokat szentel annak, hogy elmondja, mennyivel komolyabb, erkölcsösebb, hazafiasabb a magyar az osztráknál.

Nem kell épen dicsőítő énekeket olvasnunk, hogy megértsük, hogy a magyar nemzet békében, nyugalomnak örvendve, törvényes

szabadságban, Mária Terézia utolsó évei alatt szép jövőnek nézett elébe. A mostani idő oly szegény ideálokban s annyira uralkodik felettünk a jövő pillanat nehézsége s annyira kérlelhetetlennek látszik a fokozatos fejlődés örök törvénye még a legjobbat remélő előtt is, hogy szinte megfoghatatlan az a boldog naiv bizalom egy jobb kor bekövetkezése után, mely a vége felé dicső XVIII-ik századnak annyira jellemző vonása Európa szerte. A Rousseau-féle új evangéliummal az egységes emberiségről, az egyesek, népek testvériségéről álmadoznak. Nálunk is érezhető emez új iskola befolyása. De itt oly erős a nemzeti érzés, hogy még ez az új áramlat is csak szolgálatába lépve érvényesülhet.

Marczali Henrik után.

A MŰTAN AZ ISKOLÁKBAN.

Ismeretes a fenicziai pásztorról azon történeti rege, hogy a bíbor festéket az által fedezte föl, hogy kutyái és juhai szájait a kagyló testétől pirosra festve látta; s azon másiké is, ki tüzet rakván a homokon, az alatt az üvegesedést észlelte s az üvegkészítés föltalálója lett: oly tények, melyek a mellett bizonyítanak, hogy az első műiparok a szükségnek vagy véletlennek voltak szüleményei. És a mily jellemző az esetleges mód, melylyel minden műipar kezdődött, oly jellemző az is, hogy a hajdani műiparokat sok századon át a tapasztalati módszer tartotta fönn; s épen e vak empirizmusnak, melytől vezéreltetni engedé magát, köszönhette századokig tartott zsenge állapotát s haladásának túlságos lassúságát.

A régiek tudománya arisztokratikus volt, nemcsak azért, mert kevesen tudták azt megszerezni, hanem azért is, mert a tudósok legtöbb esetben méltóságukon és állásukon alólinak tartották tevékenységöket a munka és ipar szerényebb, de az emberiségre nézve üdvösebb mezejére vinni át.

Csak midőn a tudomány kilépett a bölcseleti elvontságokból és megszűnt sívár tápúl szolgálni a henye elmélkedőknek, midőn az észlelés és tapasztalás biztos útjára tért, és nem tartotta méltóságán alólinak a közönséges elmékig lebocsátkozni: csak azóta törhetett előre az ipar szabadon és bátran a fölfedezések és haladások mai dicsőséges és hasznos útján.

Dicsőség illeti az újabb tudósokat, kik az akadémiai magasabb lépcsőről leszálltak a műhelyekbe, a bányákba, hogy a tudo-

mányos tökélyesbülés életerejét csepegtessék a munkásokba. A tudomány bizonyos értelemben iparrá vált, és az ipar tudománnyá nemesült.

E kettős és üdvös átalakulást pedig a *műtan* vagy technológia eszközölte.

Vannak, — elég sajnos, nálunk is, — kik fájlalják a tudományoknak a kézimunkáig való leereszkedését s a tudomány méltóságának lealacsonyítását látván benne, rosszalják a tudományok népszerűsítését. Pedig a tudomány az értelem uralma az anyag fölött s végczélja az egész emberiségre kiárasztani azon javakat, melyek egykor csak keveseknek voltak kiváltságai.

A technológia néhány évtizeddel előbb csupán az egyes tudományszakok szolgálatában állott, s a tudományszakok szerint, hol egyoldalúlag, hol fölületesen tárgyaltatott. A mineralógus fősúlyt fektetett a kristálytani, fizikai s egyéb tulajdonságokra, de az érczeknél például kiemelte azt, hogy mikép állíttatnak elő azokból a fémek, sőt egyben-másban terjedelmesen elő is adta a fémeknek földolgozását. A chemikus letárgyalta a maga képleteit, a csere- és vegybomlást, kísérleti úton áttért egyikmásik dologra s kimutatta, hogy így lehet például a gázt előállítani s ennél melléktermény gyanánt nyerik a leggyönyörűbb és legpompásabb ibolyaszínű, kék, zöld, sárga és vörös festékeket. A műszaki gazdász írt és beszélt a len és kender földolgozásáról, burgonya-keményítőről, annak előállításáról és a talajról. A botanikus — no az meg a világért sem hagyta volna ki a mályvafélék tárgyalásánál a gyapotot, s talán bűnnek tartotta volna, ha a növény egyszerű leírásán kívül pár sorban nem tárgyalja a gyapot szedését, tisztítását és földolgozását.

Foglalkozott még a technológiával a zoológus, a geografus, a történész, s ki tudná őket mind elősorolni; csakhogy természetesen mindenik csak a maga szempontjából. Szorosabb értelemben vett technológia még nem létezett. Aránylag az egyes iparágakról legtöbbet, legrészletesebben tudott minden gyárban a műhelyvezető.

Így a kohászok tudták, hogyan kell az ezüstöt kiválasztani

és kiolvasztani, csakhogy ezek nem tudták a kaolin (porczellánföld) földolgozását. A papírgyáros tudta a rongyokat osztályozni, péppé alakítani, szóval tudott rongyból papírt állítani elő, — de mit értett az a czukorgyártáshoz vagy a selyem- s lenszövetek festéséhez. Egyszóval az egyik nem értette másikának a mesterségét.

A gyárosok és a fogyasztó közönség szempontjából arra ma sincs szükség, hogy egy anyag földolgozásával foglalkozó egyén mindenhez *tökéletesen* értsen; mindenik — termelő és fogyasztó — abban a meggyőződésben van, hogy egy dolgot kell tökéletesen tudni és egy anyagnak a földolgozásában oly jártasságot tanusítani, hogy annak minden ízét-porczikáját ismerje, mert ez által elérhetik azt, hogy az előállított tárgy tökéletesebb, fínomabb, a czélnak és ízlésnek megfelelőbb lesz.

Más kérdés az, vajjon az iparosnak, gazdásznak, tanítónak stb., hogy általános műveltsége legyen, szükséges-e elsajátítani oly dolgok ismeretét, — habár dióhéjban is, — a melyekkel a közéletben lépten-nyomon találkozunk, a mivel ruházkodunk, a miből bútoraink, ruháink és szöveteink készűlnek? Erre határozottan felelhetjük, hogy: igen.

Szükséges tehát a technológiát iskolákban, különösen pedig oly iskolákban tanítani, hol gazdákat, tanítókat, iparosokat, iparosnőket nevelünk.

Az ember mindig tenni kezdett, hogy aztán — gyakran igen későn — tanúlmányozásra adja magát; s a tapasztalati észlelés néha keserves fáradság után bámulatra méltó fölfedezésekre vezette az embert, a mihez egyedűl a tudományok szigorú és óvatos módszereivel talán soha sem juthatott volna, de a tudomány segítségével annál könnyebben. Azért szükséges mindig tenni, de szükséges egyszersmind az is, hogy a cselekvést tanúlmány előzze meg, s kísérje azt lépten-nyomon; haladásról, előmenetelről csak így lehet szó; azok az idők régen letűntek, hol minden előleges tanúlmány nélkül értelmes iparos lehetett valaki. Látjuk azt is, hogy azon éles ellenségeskedési szellem, mely az elmélet és a gyakorlat, a tudomány és ipar között volt, a műveltebb nemzeteknél eltűnt

és nálunk is tünőfélben van s tagadhatlan, hogy ezen üdvös kiengesztelődés főérdeme, mint Boccardo Jeromos mondja, a *műtané*, századunk ez első szülöttjeé, a tudós észlelés s a gyakorlati alkalmazás ez egyesítő kapcsáé.

Maga a «műtan» nem tudomány, hanem tanmód, a tudományok észlelésének különös módja, s tulajdonkép egy műtan nem is létezik, hanem annyi műtani tanúlmány, a hány részre osztvák az emberi ismeretek, melyek gyakorlatilag alkalmazhatók. A műtani tanár nem műhelyvezető, s annál kevésbbé van mintamunkás szerepére hívatva. Az ő föladata a tudomány azon ágában, melynek műtani elemzését fejtegeti, alapelveket és szabályokat állítani föl vagy a meglevőket elmagyarázni, melyekből aztán hasznot húzhatnak nemcsak a vászonkészítő, a porczellánfestő, hanem mindazok, kiknek munkája ugyanazon tan elveire van alapítva.

Így midőn a műtani tanár a lenről, annak bánásmódjáról és földolgozásáról szól, nem intézi szavait a lentermelőhöz, takácshoz vagy lenvászonkereskedőhöz, hanem együttesen mindnyájukhoz.

A technológia tehát a természet mindhárom országából veszi anyagát, s a természeti testek gyári és kézi földolgozását tárgyalja. Szabály szerint, ha a nyers anyag földolgozás után is megtartja természetét, mechanikai technológia tárgyát képezné, ellenkező esetben a vegyi technológia körébe tartozik. De valamint általánosságban nehéz határt vonni a kettő között, úgy az iskolában még bajosabb azt elválasztani, sőt a tanítást ezen beosztásnak alárendelni, egészen téves fölfogás volna.

Külföldön a technológia tanításával igen megelőztek bennünket. Szakszerűen írott könyveik, muzeumaik és szakiskoláik vannak.

Nálunk a «műtan» szó maga sokak előtt még ma is ismeretlen fogalom; a vegyész, mineralógus, botanikus, ha könyvet ír, innen is, amonnan is megemlít valamit, melyből kitűnik, hogy a technológia csupán az ő birodalmukban tengődik.

Tudtommal, és ezt helyeslőleg említem itt föl, legújabban

az országos nőiparegylet hozta be nőipariskolájánál a technológia taníttatását. Vajha követnék ezt a példát egyéb nőiskolákban is; fölötte nagy hasznára volna ez a leányoknak, mint leendő háziasszonyoknak.

A nőnek, még ha szorosabb értelemben vett iparűzéssel nem foglalkozik is, elkerülhetlen szüksége van a technológiai ismeretekre; már pedig épen a nőnél nem számíthatunk arra, hogy alkalma lesz azon ismereteket, melyek hijával az iskolát elhagyta, az életben elsajátítani. Pedig mennyi nyersanyag vár a legkisebb háztartásban is a földolgozásra, s mennyi alkalom nyílik a megtakarításra, sőt a szerzésre is, ha a nő azokat ügyesen földolgozni, értékesíteni tudja. Nem számítva a len, kender és gyapjú házi földolgozásának és fölhasználásának előnyeit, a szappanfőzés, a tej-, gyümölcs- és zöldségfélék házi használatra és kereskedelmi czikkekké való elkészítése is oly fontos háztartási foglalkozást képez, melyet a technológiai ismeretek vannak hivatva gyümölcsözőkké tenni.

De ha anyagi hasznot nem várnánk is a technológiának a leányiskolákban való tanításától, mégis különös gondot kellene ez ismeretek közlésére épen a leányoknál fordítani. A technológiai ismeretek nemcsak kiegészítik, betetőzik az általános míveltséget, de természetüknél fogva érdeket keltők; a leányok tanításánál pedig a siker főföltétele s a további önképzés egyedüli biztosítéka az érdeklődés fölébredése.

Tanítsuk azonban a technológiát fiúknak vagy leányoknak, a főczél az, hogy megérthessék, — ehez pedig előismeret kell; természetrajzi és vegytani előismeretek nélkül tanítani a technológiát, annyit tenne, mint pénzt kiadni, hogy ne kamatozzék, — holt tőke volna az olyan tanítás.

Vegytani és természetrajzi ismereteken kívül szükséges még az, hogy jól fölszerelt technológiai muzeumok legyenek; mert oly fali táblák nélkül, melyek a fémek, porczellán, üveg földolgozását ábrázolják, továbbá kisebb, ezen czélra összeállított, s egy anyagnak, milyen például a gyapjú, gyapot, bőr készítését mutató, külön preparátumok és gyűjtemények nélkül — melyek a szemléleti

oktatás oly nélkülözhetlen kellékei — a tanítás hiábavaló időpazarlás.

Végűl tekintetbe kell vennünk hazai viszonyainkat, s a technológia tanításánál a fősúlyt olyan tárgyakra fektetni, melyekből hazánk legtöbbet produkál. S azért elhibázott dolog volna a horganyt vagy platinát oly bőven tárgyalni, mint az aranyat vagy vasat, és a gyapotról oly hosszas előadást tartani, mint a gyapjúról és a lenről.

Legeza Viktor.

BUDAPEST FŐVÁROS KÖZOKTATÁSÁNAK VÁZLATOS TÖRTÉNETE

1868-tól 1881-ig.

E czím alatt jelent meg a napokban egy igen díszesen kiállított, kilencz ívnyi terjedelmű füzet Budapest főváros kir. tanfelügyelőjének, Békey Imrének tollából. A munka kétszeresen érdekes: tárgyánál és szerzőjénél fogva. A főváros iskolaügyére ma az egész ország büszkeséggel tekint. Alig egy deczennium alatt átalakúlt az teljesen s európai színvonalra emelkedett, még pedig nemcsak a főváros munificzencziája által, hanem mindenek fölött azon kitünő szervezetnél és kormányzatnál fogva, melyek megteremtésében épen Békey Imrét illeti az érdem oroszlánrésze. Ismeretes dolog, hogy az átalakulás ezen évei alatt szerzőnk állott a fővárosi tanügy élén, melylyel az ő neve elválaszthatatlanúl összeforrott. Ma, mint ugyancsak a főváros kir. tanfelügyelője, megírja azt a történetet, melyet annak idején egész lelkével és munkásságával csinálni segített. Szerzőnk nem lép föl a történetíró igényeivel, azért igazságtalanság lenne könyvére az e fajta irodalmi művek magasabb mértékét alkalmaznunk. Czélja nem volt egyéb, mint az, hogy a fővárosi tanügy fejlődésének adatait 1868-tól 1881-ig lehető teljességgel összefoglalja. Ez az összefoglalás pedig csaknem aktaszerű, de pontos és megbízható s a legékessebb szavaknál is meggyőzőbben hirdeti a főváros érdemeit tanügyének fejlesztése körül. Nem szándékozunk a könyvet bírálni: és ezért nem is taglaljuk szerzőnknek azon szubjektiv természetű megjegyzéseit és fejtegetéseit, melyeket itt-ott az adatok közé illeszt. Csupán arra törekszünk, hogy az adatok tengernyi töme-

géből a fontosabbakat kiválogatván, olvasóinkkal megismertessük a fővárosi tanügy gyors és nagymértékű haladását, a mi nemcsak helyi érdekű, hanem országos fontosságú tényezője nemzeti művelődésünknek.

I. A jelen század első tizedében Pesten 8 elemi iskola volt, előbb 17, később 23 osztálylyal; 1843-ban nyittatott meg a 9-ik iskola. A negyvenes évek közepén kezdődik a fővárosi tanügy jobbra fordulása, a mi *Vojdisek* (Vajdafy) *József*, városi tanácsnok érdeme. Ő előtte ős időktől fogva a polgármester vagy annak helyettese volt az elemi iskolák igazgatója s ezek nagyon keveset törődtek az ügygyel. A sok írás és gépies olvasás volt a főtárgy, számtanra hetenként csak egy-egy óra fordíttatott s ezekben meg a kátén kívül egyéb tárgynak híre sem volt. Vajdafy buzgalma folytán az olvasásnál a hangoztatási módszer hozatott be s a nyelvtan is fölvétetett a tantárgyak közé. A tanítás nyelve 1846-ig csaknem teljesen a német volt; magyar tanító csupán két helyen, a belvárosi plébánia-utczai s a kegyesrendiek vezetése alatt álló kötő-utczai iskolában volt alkalmazva. A harminczas évek tanítói közül ma már csak kettő él és áll a fővárosi tanügy szolgálatában; a fővárosi tanítók ezen érdemes nesztorai: *Becker György* és *Mészner József*. Ők még emlékeznek arra az időre, mikor a fővárosi iskolákban összesen csak 8 rendes és 17 segédtanító működött; mikor a rendes tanítók a kántori jövedelmektől eltekintve a főváros pénztárából egyenként csak 150 váltófrtnyi évi fizetést kaptak. Az igaz, hogy övék volt ezenfelül a tandíj is, mely havonként, minden gyermek után, a belvárosban 24, a külvárosokban 13 krajczárt tett. Vajdafy volt az, a kinek buzgalma folytán a tanítói és kántori hivatal elválasztatott s a fizetések először szerveztettek. Ezen időtől fogva mindig gyorsabban emelkedtek Pest iskolái s különösen az ötvenes években városi képviselők és tanácsnokok külön megbizatás mellett gondoskodtak a fővárosi iskolák igazgatásáról. Az ötvenes években az igazgató tanító fizetése 800, az osztálytanítóké pedig 400—200 frtban volt megállapítva. Az iskolákat átlag 3000 gyermek látogatta. Az iskoláknak nemek szerint való különválasztása a negyvenes évek

elején kezdetett már meg a harmadik osztály felállításával. Negyedik osztályt azonban csak az ötvenes évek végén szerveztek először!

A hatvanas évek mozgalmairól könyvünk nem közöl adatokat; csak annyit tudunk meg belőle, hogy az 1868-ki népoktatási törvény hozatalának idején a főváros 20 iskolát tartott fenn s hogy a felekezeti és magán iskolákkal együtt a fővárosban *összesen 60 elemi iskola volt.* A tankötelesek száma volt 24,354; iskolába járt 19,207 gyermek; tantermek száma volt 111, a tanítóké 157.

II. Az új népoktatási törvény első hatása abban nyilatkozott — s ezzel veszi kezdetét a fővárosi tanügy történetének új korszaka — hogy Buda és Pest fővárosok közgyűlései (alig egy-két hang kivételével) *az addigi róm. kath. jellegű községi elemi iskolákat közösekké alakították át* (1868. decz. 17.) *s ez a határozat már a következő iskolai évben minden felmerült nehézségek daczára is teljesen végrehajtatott.*

1869-ben (aug. 14.) alakúlt meg a törvény alapján felállított *budapesti tankerületi iskolatanács* az akkori kir. tanfelügyelőnek, Zichy Antalnak elnöklete alatt s legtevékenyebb része vette a szervezési munkálatokban mindaddig míg az 1876. évi XXVIII. t. cz. meg nem szüntette. Ugyancsak ezen évben alakíttattak meg az első *iskolaszékek* is, számszerint 21-en.

1870-ben (okt. 1.) állíttatott fel az első *polgári fiu- és az első polgári leányiskola.* Ez évben mondta ki Buda s egy évvel utóbb Pest is, hogy az *elemi leányosztályokban ezentúl okleveles tanítónők és alkalmaztassanak.* — Ekkor készültek az iskolai rendtartásra, fegyelemre vonatkozó, jobbára ma is érvényben álló egyöntetű szabályzatok; rendeztetett a hitoktatás, a kézimunka-tanítás, a tornatanítás, az ismétlő iskolák ügye stb. s miként Pest, úgy Buda főváros közgyűlése is kimondta, *hogy a népiskolai tanítókat nyugalomdíjra képesített tisztviselőiül tekinti.*

1871-ben vette nagyobb mértékben kezdetét *a szegény iskolás gyermekeknek tankönyvekkel és szerelvényekkel való ellátása* a fővárosi hatóságok részéről. Ugyanez évben adatott ki az 1871. febr. 2-án elhúnyt Eötvös báró utóda, Pauler Tivadar miniszter által

egy oly értelmű rendelet, mely kimondá, hogy a *külföldi tanítói vagy tanítónői oklevelek Magyarországon csak miniszt. megerősítés után érvényesek s a magyar nyelvnek és magyar történetnek tudása minden ilyen tanítótól vagy tanítónőtől megkövetelendő.*

1872-ben vált meg hivatalától Buda és Pest első kir. tanfelügyelője, Zichy Antal s lett utódává Bója Gergely, kir. tanácsos. Ezen évre (szept. 2.) esik azon fontos szabályrendelet kiadása (még Pauler Tivadar miniszterségе idején, kit ugyancsak e hónapban váltott fel Tréfort Ágoston, országos közoktatásügyünknek immár tíz év óta intéző feje), *mely a községi nép-, felső nép- és polgári iskolai tanítók testületekké alakulásátt és azoknak működését szabályozta.* Ezen szabályrendelet alapján alakúlt meg 1872. decz. 15-én a most már 6—700 főből álló *budapesti tantestület.*

III. Korszakos fordúlatot intézett elő a fővárosi tanügy fejlődésében a főváros alkotórészeinek törvényes egyesítése az 1873-ik évben. — Buda ugyan karöltve haladt Pesttel 1868 óta az elvek terén, de a gyakorlatban messze mögötte maradt annak; még inkább Ó-Buda és Kőbánya. «Nehéz napok, nehéz hónapok, sőt évek állottak be — így szól szerzőnk, midőn ezen időponthoz ér elbeszélésében — s valóban nem csekély erő kellett ahhoz, hogy a nagy föladatok teljesítése közben össze ne roskadjunk!» Ezen időben vette nagyobb mértékben kezdetét a *budai és ó-budai iskoláknak helyesebb berendezése* s a hol szükséges volt, új iskoláknak felállítása az egyesített főváros egész területén, mely építkezések az 1878-ban beállott hosszabb szünetéig szakadatlanúl folytak. A legnagyobb fontosságú intézkedések közé tartozik *a nép tanítóság fizetésének végleges rendezése,* mely azonban két éven át tartó előmunkálatok után csak 1876. január 1-ével lépett életbe. A fizetés minimuma lakbérrel együtt 600 forintban, maximuma 1000 forintban állapíttatott meg. A rendes tanítók számára öt-öt évi szolgálat után 60 frtnyi fizetési törzspótlék rendeltetett, kimondatván, hogy öt (25 évi szolgálati) korpótléknál több nem adatik.

1873 után különösen élénk tevékenységet fejtett ki a fővárosi tanács a *polgári iskolák szaporítása* körül. Ezen idő előtt csak

három ilyen iskola volt, azóta hét állíttatott fel, nem tekintve az állami tanító- és tanítónőképző-intézetek mellett rendszeresített polgári gyakorló iskolákat s azokat, a melyeket magánegyesületek tartanak fenn. Ezen tevékenység eredménye az, hogy ma már a főváros falai között 16 polgári iskola (7 a fiúk, 9 a leányok számára) áll fenn összesen mintegy 3000 növendékkel.

1876-ban lépett a feloszlott budapesti iskolatanács helyébe a *fővárosi közoktatási bizottság*, mely *elemi, polgári s szakoktatási és kisdedóvási albizottságokra oszolván, összesen 31 tagból áll.* A bizottság aképen van összeállítva, hogy a 26 fővárosi közgyűlési tag mellett az elemi és polgári iskolák, a reáliskolák és a kisdedóvó képző intézet egy-egy tagja is helyet foglal. — Ugyanaz évben készült el a ma is érvényben álló *utasítás a fővárosi községi iskolai hatóságok számára.* 1876-ban állapíttatott meg az is, hogy a fővárosi iskolákban szintén köteles német nyelvnek mint tantárgynak tanításánál az írva-olvasás már a második osztályban vegye kezdetét.

1878-ban az *iskolaszéki kerületek újból osztattak be* akép, hogy azok száma leszállíttatott 18-ra, ide nem számítva az egy polg. iskolai, — valamint az iparrajziskolai és a külön ipariskolai iskolaszékeket, melyek kivételes hatáskörrel bírnak. Ez évben részt vett a főváros egy gazdagon összeállított tanügyi kollekcióval a *párisi világkiállításon*, melyen többrendbeli arany érmet nyert annak bizonyságául, hogy iskolái az előrehaladott nyugati nemzetek közoktatási színvonalára emelkedtek. 1878. szeptemberben vált meg Bója Gergely, kir. tanfelügyelő is hivatalától s lett utódává Békey Imre, a ki addig a főváros szolgálatában küzdött Budapest tanügyének felvirágoztatása mellett.

1879-ben léptette életbe a főváros azon intézkedést, hogy *a hazai történet és alkotmánytan főbb mozzanatainak olvasókönyvek alapján való ismertetése már az elemi harmadik osztályban fölvétessék.* 1880-ban és a következő évben újra szabályoztatott *az ismétlő (esti) és iparos (tanuló) iskolák kérdése*, azonban ezen szabályzat még ma sem valósíttatott meg teljesen.

Ezzel eljutottunk az 1881-ik évhez, a meddig könyvünk adatai terjednek. Tudjuk nagyon jól, hogy ezen adatokat nem

merítettük ki; de hiszen ez nem is lehetett czélunk. Nem törekedtünk egyébre, mint hogy a sok közül a fontosabbakat kiemeljük s ez által olvasóink figyelmét felköltsük az ismertetett füzet iránt, mely bő tájékoztatást nyújt mindazoknak, a kik akár szükségből, akár az ügy iránti érdeklődésből hozzá fordúlnak. Sokkal többet ád az, mint a mennyit igér, mert nemcsak a főváros által fentartott iskolákról s azok fejlődéséről ad számot, hanem kiterjeszkedik a főváros minden rendű népoktatási és emberbaráti intézeteire is, sőt nem hagyja figyelem nélkül azon országos tanügyi mozgalmakat sem, egyetemes tanítógyűlések, orsz. tantestületi közgyűlés stb., melyeknek színhelye a főváros volt. Még egy mentséggel tartozunk csupán s végét szakítjuk sorainknak. A főváros jelenlegi tanügyi állapotára vonatkozó főbb adatokat nem vettük fel ismertetésünk keretébe, és pedig azért nem, mivel múlt havi füzetünkben, midőn Békey Imre könyvének megjelenéséről még nem volt tudomásunk, már közöltük azokat. A szíves olvasóra kell bíznunk czikkünk ezen hiányának kiegészítését.

AZ ORSZÁGOS VERESKERESZT-EGYLET KÖZGYŰLÉSE.

(1882. május 16-án.)

Hazai jótékony nőegyesületeink leghatalmasabbjáról, — mely a legelső «magyar asszonynak», királynő Ő Felségének védnöksége alatt áll, — az *Országos Vereskereszt-egyletről* több ízben megemlékeztünk már folyóiratunkban, hogy ismételve fölhívjuk rá olvasóink figyelmét. Megismertettük keletkezését, megalakulásának történetét s áldásos működését. Kötelességünknek tartjuk ismertetéseink folytatását s azt hiszszük, hogy olvasóink különös ajánlásunk nélkül is szíves érdeklődéssel fogadják az alábbi sorokat, a melyek e gyorsan virágzásnak indult egyesület múlt évi történetének főbb mozzanatait foglalják össze.

Folyó hó 16-án tartotta az orsz. Vereskereszt-egylet évi közgyűlését az Akadémia palotájának dísztermében. A nagy termet az egyesület tagjai, a vidéki bizottságok küldöttei s az érdeklődő közönség egészen megtöltötték. Ritkán látni oly fényes közönséget együtt, mint e közgyűlésen. Az arisztokráczia legkiválóbb tagjai, a fővárosi társas körök elitje s előkelő vidéki vendégek töltötték meg a dísztermet, melynek erkélyéről a nemzet és a főváros színeit viselő lobogók s a Vereskereszt-egylet jelvénye csüggött alá. Az ülésen gróf Károlyi Gyula és gróf Zichy Nándorné elnököltek; az előbbi mellett Schlauch Lőrincz, szatmári püspök, az utóbbi oldalán gróf Teleky Sándorné foglalt helyet.

Az ülést gróf *Károlyi Gyula rövid elnöki beszéddel* nyitotta meg, melyben az egylet évi működését vázolta. A következőkben adjuk a közérdekű beszéd hű foglalatját:

«Ő cs. kir. Fensége Károly Lajos főherczeg helyettes-védnökünk elnöklete alatt tartott alakuló közgyűlésünk múlt évi május 17-én azon megbízással választotta meg központi közegét, a központi választmányt, hogy ez az egyletnek ez idő szerint legfontosabb teendőjét, az országos szervezést vegye foganatba.

E megbízás folytán egyletünk elnöksége megkereste az ország valamennyi törvényhatóságát azon kérelemmel, hogy egyletünk hazafias és emberbaráti magasztos czéljait saját hatáskörében felkarolja, és e végből egyrészt a megyei, vidéki és városi választmányok, másrészt a területén lévő fiókegyletek alkotásai végett szervező bizottságokat küldjön ki kebeléből. Sokkal messzehatóbb e felhivás jelentősége, hogysem e rövid idő alatt, tehát már a mai közgyűlésen lehetne annak eredményét számadatokban előterjeszteni.

Annyit azonban már most is örömmel jelenthetek, hogy valamennyi törvényhatóságban kivétel nélkül élénk visszhangra talált felhivásunk, s míg számos törvényhatóság az egylet javára jelentékeny alapítványt tett, így eddig is az ország első törvényhatósága Pest-Pilis, Solt és Kiskunmegye 1574 frt 45 krt stb., a törvényhatóságok kiküldött szervező bizottságai már országszerte megkezdték azon buzgó és áldásos működést, mely egyletünknek a szó valódi értelmében országos egyletté való elterjedését a közel jövőben biztosítja. E feladattal párhúzamosan igyekeztünk tért foglalni egyleti működésünk mindazon ágaiban, melyekre alapszabályaink értelmében vállalkoztunk s melyek fokozatos életbeléptetése feladatunkat képezi. — Így már is életbe léptettük a magyar országos segélyző nőegylet által kezdeményezett betegápolónők intézetét, hangsúlyozván ez alkalommal is, hogy a betegápolás magasztos, de nehéz feladatát csak az által véljük megoldottnak, ha az európaszerte elismerést és tiszteletet kiérdemelt betegápoló apáczák közreműködését is igénybe veszszük.

A múlt évben kezdeményezett Erzsébet-kórház létesítésénél annyira haladtunk, hogy jövő évre annak építését megkezdhetjük. Megindítottuk működésben lévő fiókegyleteink által a sebkötő anyagok előállítását, s a készletek raktározását. Szabályozván

egyleti működésünket, a társországok hasonczélú egylete, a német lovagrend és a máltai lovagrend működésével, egyleti delegátusaink megválasztása, mozgó raktárak és kórházak felállítása, sebesülteket fuvarozó oszlopok, betegszállító csapatok és üdítő állomások szervezése körül az előkészítő lépéseket folyamatba tettük.

A birodalom déli részén kiütött lázadás ifjú egyletünket a gyakorlati térre híván fel, e czélra Metkovitzban és Bródban mozgósított raktárt és üdítő állomást állítottunk fel és hazafias közönségünk támogatásával jelentékeny mennyiségű segélyanyagokat bocsátottunk harczosaink rendelkezésére.

Végül hallgatással nem mellőzhetem azon nemeslelkű adományt, melyet dr. Haynald Lajos bíbornok-érsek ő eminenciája egyletünk javára tett, a mely szerint háború esetén 50 sebesült harczos ellátása és ápolása iránt korábban tett ajánlatát oda módosította, illetve bővítette ki, hogy e helyett az egylet javára 20,000 forintot adományozott. Sokkal több közelismerést foglal magában az ily tény, hogysem azt az én szerény dicséretem még emelni képes volna; de felemlítettem egyszerűen azért, hogy e páratlanúl nemes adomány a nemesen gondolkozóknak követésre méltó példaképen sokáig örökre fenragyogjon.»

— Az éljenzéssel fogadott elnöki megnyitó beszéd után felolvastatott a király Ő Felségének az egyesület elnökségéhez intézett leirata, mely így hangzik:

„Kedves Uram Öcsém! Károly Lajos főherczeg! Hadügyminiszterem harczkészségi jelentéséből megelégedéssel vettem tudomásúl a Vöröskereszt-egyletnek sikeres működését, melyet a monarchia mindkét felében, úgy a békében eszközlendő előkészülődésre, mind pedig a fölkelés területén az egészségügyi intézkedések támogatására nézve tanusítottak. Midőn Kedvességednek védnökhelyettesi áldásos működéseért ez alkalommal legmelegebb köszönetet mondok, ugyanakkor elismerésemet nyilvánítom mindkét betegsegélyző-egylet elnökének és tagjainak hazafias áldozatkészségük ezen újabb bizonyítékáért. Miről Kedvességed az érdekelteket értesítse. Budapest, 1882, május 11-én. Ferencz József.“

A jelenlevők a leiratot állva hallgatták végig s felolvasása utan lelkesen megéljenezték.

Ugyancsak felolvastatott Tisza Kálmánnak az egyesület elnökségéhez intézett átirata, melyben a miniszterelnök arról értesíti az elnökséget, hogy király *Ő Felsége őt megbízta azzal, hogy fejezze ki legmagasabb megelégedését az Orsz. Vereskereszt-egylet eddigi munkásságáért.*

— Németh Miklós felolvassa *az egyesület évi jelentését.* A jelentés így hanzik:

«A központi választmány az 1881. május 17-én tartott alakuló közgyűlés után rendelkezésére álló időt első sorban az *egylet szervezésére* használta fel; ehez képest a magyar orsz. segélyző nőegylet fiókjait felszolította, hogy az új alapszabályok értelmében alakúljanak meg. Elnöki levél intéztetett a törvényhatóságokhoz, melyben az egylet támogatására és szervezésére felhivattak; továbbá az egylet eszméjének terjesztése érdekében népszerű nyelven röpiratot adott ki és gondoskodott annak minél szélesebb körökben való elterjesztéséről.

A magyar országos segélyző nőegylet által kezdeményezett betegápolónők intézetét tovább terjesztettük. Budapesten, Pozsonyban és Kolozsvárott ápolónői intézetházakat állítottunk fel, melyekben vizsgát tett ápolónőink — kiknek részére szabályzatot dolgoztunk ki — a közönség rendelkezésére állanak.

Ezen intézkedés által, a melyet országszerte kiterjeszteni szándékozunk, azt reméljük elérni, hogy a kiképzett ápolónők egyrészt foglalkozásuk által a közönségnek hasznos szolgálatot téve, állandó gyakorlatban maradnak s minden pillanatban rendelkezésünkre állanak, másrészt eltartásuk béke idején nem ró az egyletre elviselhetlen terhet.

Örömmel jelenthetjük, hogy ezen szervezet Budapesten eddigelé helyesnek bizonyúlt; ápolónőink oly kedveltségnek örvendenek, hogy az eredetileg öttel megállapított számukat máris felemeltük.

Az ápolónők kiképzése nem halad oly gyorsan elő, mint kezdetben reméltük, mert a merített tapasztalat után egységes

kiképzés érdekében egyedül a két budapesti katonai kórházban taníttathatjuk őket, s így egyszerre csak 12 ápolónő nyerhet oktatást. E bajon gyökeresen csak akkor lesz segítve, ha az Erzsébet-kórház fel leend építve.

Jelenleg van húsz vizsgát tett ápolónőnk, kik közül tizenegy a budapesti, három a pozsonyi, három a kolozsvári ápolónői intézetben és három a kórházakban van alkalmazva; hét pedig most nyer oktatást, kik ha a vizsgát leteszik, helyök újabb tizenkettővel fog betöltetni.

Foglalkoztunk továbbá a segélyző nőegylet által háború esetére kórházak, orvosok, gyógyszerészek stb. részéről tett ajánlatokkal, s első sorban a kórházakra nézve létezett ajánlatok tisztázását tűztük ki célul, azonban az egyrészt a fiókegyletekkel, másrészt a katonai hatóságokkal folytatott tárgyalások még nem fejeztettek be, és azért jelenleg még csak annyit jelenthetünk, hogy a kezeinkben levő ajánlatok mintegy 3500 sebesült elhelyezését biztosítják.

Nem mulaszthatjuk el ez alkalommal ismét kiemelni, miként ő eminenciája Simor János hercegprimás és bíbornokérsek hatvan, és ő eminenciája dr. Haynald Lajos bíbornokérsek ötven sebesült részére teljesen berendezett kórházat ajánlott fel; ezekben a betegek teljes ápolásban és ellátásban fognak részesíttetni minden költség-visszatérítés nélkül; magánzók részéről százkilenczven betegre hasonló ajánlatokat vettünk, dr. Schlauch Lőrincz püspök ő nagyméltósága pedig a szatmári szürke nénék közreműködését ajánlotta fel.

Dr. Haynald Lajos bíbornok-érsek azonban fentebbi nemeslelkű ajánlatában, melynek hatálya csak életének idejére terjedne, nem találván elegendő megnyugvást, húszezer forint alapítványt tett, miért is hálás köszönetünket nyilvánítjuk. Ő eminenciája kívánalmának megfelelve az elnökség azon megállapodásra jutott, hogy ezen 20,000 forintos alapítvány «Dr. Haynald Lajos bíbornok kalocsai érsek» neve alatt örökíttessék meg és ebből 10,000 forint az Erzsébet-kórházban tíz ágy alapítására, a másik 10,000

forintnak jövedelme pedig általános vörös-kereszt egyleti czélokra fordíttassék.

Az igazgatóság az egylet egyik feladatának azt is tekinti, hogy a hadsereg és honvédség része a magyar szent korona országaiból kiállított harczosok számarányához mérten sebkötő csomagokat szolgáltasson; e czélból ezek készítését szabályozó utasítást dolgozott ki, melyet a közös hadügyminiszterium elfogadván, fiókegyleteinket ily csomagok készítésére és beszolgáltatására felhívtuk.

Eddigelé beszállíttatott 50,000 darab, melyekből 10,000 darab a szerajevói főhadparancsnokságnak küldetett el, a többi raktárunkban lőn elhelyezve. Azontúl a horvát-szlavon segélyegylet 7200 sebkötöt készített és bocsátott részint a zágrábi, részint a szerajevói hadparancsnokság rendelkezésére, részint raktárban tartja. Nem mulaszthatjuk el ez alkalommal felemlíteni, miként több fiókegylet a sebkötő-csomagok készítésében nem tartotta meg a szabályt, és ezek szállítmányát tetemes költséggel át kell dolgoztatni.

Felhívtuk a közönséget, hogy a jelenlegi harcztéren állomásozó katonáink részére meleg alsó ruhát adjon rendelkezésünkre, mely felhívásunk szép sikert aratott.

Kiterjesztettük figyelmünket továbbá arra is hogy az egylet szükség esetére a kellő mennyiségű delegátusokkal rendelkezzék és fiókjainkat felhívtuk, hogy eme tisztségre alkalmas egyéneket nevezzenek meg. Hogy a fiókegyletek a megbizottak feladatai iránt tájékozva legyenek, ezen feladatot szabályozó utasítást dolgoztunk ki, s magyar és német nyelven közzé tettük. Megtettük továbbá az előkészítő lépéseket, hogy szükség esetére mozgó raktárakat, és az országon belül kórházakat állíthassunk fel, sebesülteket fuvarozó oszlopokat, betegszállító csapatokat és üdítő szakaszokat szervezhessünk.

Miután az ez irányban részben megtett, részben czélba vett intézkedések az igazgatóságnak folyó évi február hó 12-én tartott ülésében részletesen tárgyaltattak, ezen ülés jegyzőkönyvét másolatban az összes fiókokkal közöltük, hogy azok ezen — az

egylet jövő működésére nagy kihatással bíró intézmények felől — szintén teljes tájékozottsággal bírjanak.

Kötelességünk jelenteni, hogy a herczegovinai és krivoscziai lázadás következtében Metkoviczban és Bródban az ott átvonuló betegek és sebesültek üdítésére máris felállítottunk mozgó raktárakat.

Bénítólag hatott működésünkre, hogy a horvát-szlavon segély-egyletnek egyletünkhöz való csatlakozása még nem volt végrehajtható oly mérvben, mint az alapszabályainkból folyóan kivánatos lenne, de miután a m. kir. belügyminiszterium ezen egyletnek jóváhagyás végett beterjesztett alapszabályait az ő császári és apostoli királyi Felsége által helybenhagyott alapelvek III. fejezetének értelmében, hozzájárulás végett hozzánk küldötte, s mi ennek folytán a horvát-szlavon segélyegylettel érintkezésbe léptünk, alapos reményünk van, hogy a testvéries egyetértés mielőbb létre jő.

Az Erzsébet-kórházra eddigelé dr. Haynald Lajos bíbornok-érsek ő eminenciája, legújabban bejelentett alapítványán kívül, 48 alapítvány tétetett, melyekre 35,515 frt 59 kr fizettetett be, a hátralevő, részletekben fizetendő összegről kötelező nyilatkozatokkal bírunk. Reméljük, hogy az alapítványok 1882. év végéig annyira fognak szaporodni, hogy az építést 1883. év tavaszán megkezdhetjük. Addig is iparkodásunk oda fog terjedni, hogy a főváros a felajánlott telket bocsássa birtokunkba és hogy az építési tervek részletesen kidolgoztassanak és felülbíráltassanak.

Meg kell még említenünk, hogy *ő Felsége Auguszta német császárné és porosz királyné* szintén kegyes volt a kórház alapitói közé lépni.

Az igazgatóság kedves kötelességének tartotta császárné ő Felségéhez azon alázatos kérelmet intézni, hogy egyletünk tiszteletbeli tagjainak sorába fölvehessük; örömmel jelenthetjük, hogy ő Felsége a tiszteletbeli tagságot legkegyelmesebben elfogadni méltóztatott.

Az egylet a Berlinben tartandó egészségügyi kiállításon szintén részt vesz.

Az egylet haladásának megítélésére szolgáljanak a következő adatok: A központi pénztár 1881. január 1-jén *44,437 frt 73 kr* pénztári maradványnyal rendelkezett; az év folyamán az egylet általános czéljaira bevett *95,218 frt 8 krt*, az Erzsébet-kórház javára *23,578 frt 34 krt*, összesen *118,796 frt 42 krt*. Kiadott általános czélokra *9811 frt 30 krt*, úgy hogy 1882. január 1-jén a pénztármaradvány *153,422 frt 85 krajczárt* teszen. (Az egyesület cselekvő vagyona jelenleg 313,386 frtra rúg.)

Az 1881. év végén volt az egyletnek: 22 megyei, 11 vidéki, 23 városi választmánya, 219 fiókegylete *38,298 taggal*, melyek az 1882. év első négy hónapjában 1 megyei, 1 vidéki választmánynyal és 4 fiókegylettel, 620 taggal szaporodtak.

Miután pedig a közérdekeltségét országszerte teljes mértékben csakis a helyben működő választmányok és fiókegyletek kelthetik fel s tarthatják ébren: azon sürgős kérelemmel járulunk a t. közgyűlés minden tagjához: szíveskedjenek minden kínálkozó alkalmat felhasználni újabb fiókegyletek létesítésére.»

A jelentés tudomásul vétele után a folyó ügyek intéztettek el, s miután a központi választmánytól az alapszabályok értelmében kisorsolt tagok helyére az új tagokat megválasztották, az ünnepies közgyűlés véget ért.

Midőn királynő ő Felsége, mint a «Vereskereszt-egyesület» első alakuló gyűlésének elnöke ezelőtt két évvel így szólott a jelenvoltakhoz: „*Egész bizalommal számítok soha nem lankadó erélyükre és tevékenységükre*“, nem tévedett bizalmában, s a mit akkor csak óhajtásképen fejezett ki, hogy a „*feladat sikeres megoldása föltétlenül attól függ, hogy az egyletek már béke idején országszerte úgy legyenek megalakulva és szervezve, hogy áldásos működésüket adott alkalommal azonnal megkezdhessék*“ — két év leforgása után immár az életbe oltott valóság!

A HÁZI FELADVÁNYOKRÓL.

A házi feladványok kérdése kiváló jelentőséggel bír a tanítóvilágra nézve; mert mind általánosabbá válik a panasz a tanulóknak házi feladványokkal való túlterhelése miatt, sőt helylyel-közzel azok eltörlését is követelik.

Akár az elégedetlenkedők egyéniségét, akár a házi feladványok ellen felhozott okokat tekintsük — mély meggondolást igényel a kérdés; mert nemcsak az egyes szülők aggódó hangja nyilvánul ellene, hanem tekintélyes pedagógusok panaszkodnak, hogy az ifjúságot a felsőbb tanintézetekben túlterhelik. A tanítók közül is mind többen-többen emelik fel szavukat a házi feladványok eltörlése mellett, legtöbbször természetesen azért, hogy magukon könnyítsenek.

Nem kevésbbé figyelemre méltók az okok, melyeket az eltörlés mellett felhoznak. Először is fölötte nagynak mondják az órák alatti elfoglaltságot és a felmaradt időt üdülésre kívánják fordíttatni, hogy a gyermekek testben-lélekben kárt ne szenvedjenek. E részben a panaszkodókat jelentékeny orvosi tekintélyek támogatják, s különböző módon különböző eredménynyel bizonyítják, hogy a felsőbb iskolákban a sok tanulás a tanulók egészségét megtámadja, aláássa. Nehány orvos jelentése szerint alig van betegség, melyet nem tanítási rendszerünk okoz. Sőt egy braunschweigi tébolydának igazgatója intve emel szót és egyenesen kimondja, hogy mind gyakoriabbak azon esetek, melyekben a fejlődő vagy kifejlett elmezavaroknak egyedüli kimutatható oka a házi feladványokkal való túlterhelés mellett, az üdülésnek, szórakozásnak hiánya.

Az ily panaszok ellenében e nagy testi és lelki bajok okait keressük az iskolán kívül. Az egészségi felügyelet iskoláinkban egészen más lett, mint három-négy évtized előtt volt, mikor senki sem gondolt arra, hogy ilyen súlyos vádakat emeljen. A házi feladványokra, hogy a gyermek túl ne terheltessék s egészsége valahogyan kárt ne szenvedjen, ma ép oly gondot fordítanak, mint a mennyire ügyelnek az iskolatermek jóságára, szellőztetésére, világítására, felszerelésére és fűtésére. A ki mindezek mellett ragaszkodik vádjához, annak beteges humanizmusát kellene szemére lobbantani, mely — talán korunk hibája.

A házi feladványok ellenében még azt is felhozzák, hogy helyes módszer mellett annyit kellene az iskolának végeznie, hogy a házi feladványok fölöslegessé váljanak.

Igaz ugyan, hogy az új módszer mellett a tananyag feldolgozása és elsajátítása túlnyomólag az iskolai órák alatt történik, s nem válik otthoni dologgá, mint előbb, a mennyiben a tanító sokkal nagyobb iparkodással törekszik az oktatás elemeit belső összefüggésükben szemlélhetőkké tenni és így azok felfogásának tisztaságát, élénkségét és szilárdságát előmozdítani. Mind e mellett még sem lehet megtanulni az iskolában — mindent. Elkerülhetetlen, hogy egyetmást otthon ne kellene begyakorolni, megszilárdítani; helyes mértékben alkalmazva a házi szorgalom segítségül hívása elkerülhetetlen szükséges.

Az elégedetlenek megtámadják az iskolát jogaiban is, s kimondják, hogy nincs joga a házra, családra kihatnia. A tanórák végeztével egyedül a szülőknek volna joguk a gyermekek felett rendelkezniök.

Ennek ellenében azt tartom, az iskolának is ragaszkodnia kellene jogaihoz. Az iskola is megkövetelheti, hogy ha határozott eredményt kívánnak tőle, adják is meg annak elérésére a szükséges időt és eszközt. Ha a szülők az idő hiánya miatt panaszkodnak, s követelik, hogy a tanítás által igénybe nem vett időt más célokra használhassák fel, úgy a zongora-órákra, díszmunkákra, gyermekszínházakra fordítandó időnek okszerű megszorítását lehetne nekik ajánlani.

Sokszor találkozhatni még azon ferde nézettel is, mely a szülők gyengeségének következménye, s mely szerint a házi feladványoknak jogosultsága csak úgy lehet, ha sem a szülők, sem a gyermekek kedvteléseit nem zavarják. E vélekedést leggyakrabban hallják a leány-tanítók, mert sokan ma is határozottan állítják, hogy a lányoknak nem kell annyit tanulniok, mivel a későbbi életre sokféle fölöslegessé válik.

A következőkben megkísértjük kimutatni, hogy mindezen felsorolt aggodalmak alaptalanok, s a házi feladványok eltörlése mellett felhozott érvek üresek.

A házi feladványok mellett szól maga az iskola czélja. Az iskola csak félig felel meg feladatának, ha ismereteket közöl, s azokat terjeszti; életre való egyéneket kell nevelnie, kiknek lényegéhez tartozik az is, hogy szabad, önálló munkálkodásukban haszonnal működjenek. Tehát a házi feladványok czélja az legyen, hogy a tanulók lassan-lassan tanuljanak meg önállóan dolgozni. A házi feladványok elestével az önálló munkálkodásra irányzott nevelést lényegesen korlátozni vagy egészen abba hagyni kellene. A házi feladványok készítése közben a szorgalmas, kevésbbé tehetséges tanuló könnyebben kielégítheti a tanítót, mint a tehetségesebb, de könnyelmű tanuló. A házi feladványok alkalmat adnak a tanulónak arra is, hogy saját munkálkodásával megtanulja nélkülözni a tanító vezetését. Munkája és a nehézségek legyőzése által aczélosodik szellemi és erkölcsi ereje. Ha az iskola munka nélkül is eredményre vezetne, úgy a gondjaira bízottak lelki és erkölcsi egészségét nagyban megrontaná. Ezek az alapigazságok ép úgy állanak a leány- mint a fiutanulókra, mert nagyon hibásan fogják fel a női természetet, kik azt hiszik, hogy annak mindent meg kell könnyíteni. Ellenkezőleg, a lányoknak is meg kell tanulniok önállóan dolgozni, különben vesztére válnak azon körnek, melybe iskolaévök után belépnek.

Kétségtelen továbbá, hogy a házi feladványok a legkiválóbb eszközt képezik arra, hogy a családot és iskolát a legjobb összhangba hozzák, az iskola czéljainak elérésére a szülők közreműködését megnyerjék, s az iskolának a családra való befolyását biztó-

sítsák. A házi feladványok bepillantást engednek a szülőknek az iskolába, kik a feladványok ellenőrzése mellett átélik gyermekeik bajait, más alkalommal apró örömeit. Ellenőrzésül szolgálnak a tanítónak is, hogy ne kívánjon se nagyon sokat, se nagyon keveset, és őt is szorosabb összeköttetésbe hozzák a szülőkkel. Nem megvetendő érv a házi feladványok mellett az sem, hogy biztosítják az oktatás eredményét, elősegítik ismereteiben és tanulmányaiban a tanulót. Mondanunk sem kell, hogy a felsőbb leány-iskolák tanítói, a néptanítókhoz hasonlítva, kiválóan előnyös helyzetben vannak, mivel többnyire oly társadalmi állású gyermekekkel van dolguk, kikre nézve a feladványok elkészítését családi viszonyaik könnyen lehetővé teszik.

El kell azonban ismernünk azt, hogy a házi feladványok ellen a közhangulatot méltán felingerelte némely tanító hibás eljárása. Az előbbi időkben túlmentek a határon. Fiatal tanítók azt gondolták, hogy nagyobb feladványokkal nagyobb sikert érnek el és a legbuzgóbbak épen valami rendkívülit akartak elérni. Mások kevéssé előkészített feladványokat adtak fel, úgy hogy a legyőzhetetlen munka a családban jajveszéklést okozott. Akárhányszor az is megtörtént, hogy füzeteket irattak tele, a mi minden szabad időt tökéletesen igénybe vett. Némely helyt a tanítók megbeszélés és társaikra való tekintet nélkül adtak feladványokat, s a munka egy meghatározott időre tömegesen felszaporodott úgy, hogy a legnagyobb rendetlenség állott be, s míg az összes szabadságidőt igénybe vette egy tanító, — a másik részére semmi sem maradt.

A házi feladványoknál, hogy a föntjelzett bajokat kikerüljük, szigorúan meg kell tartani azt, hogy a növendéket feladványokkal túlterhelni nem szabad, s hogy miután ezek csakis a tanítás kiegészítésére valók, a napi munka-időnek csakis a legcsekélyebb részét szabad igénybe venniök, s terjedelmöknek, nehézségöknek a növendékek szellemi erejével kell összhangban lenniök. Mindezt, s hogy mely szakokból lehet és kell házi feladványt adni, — az egyes iskolák saját czéljaik és körülményeik szerint határozzák meg. A házi feladványokat úgy kell rendezni, hogy a tanuló egye-

dül, a mások segítsége nélkül készíthesse el azokat. A tananyagot behatóan át kell dolgozni, hogy azáltal a tanuló annyira magáévá tegye, hogy csak gondos ismétlésre legyen szük-ége, s ennek is az útja ki legyen jelölve, egyengetve, de mindazáltal ne legyenek a feladatok nagyon könnyűek, mert ez a gyermeket gondolkozás nélküli irásra késztetné. Így természetesen elesnek az irásbeli ejtegetések és ragozások, melyek azelőtt oly kedveltek voltak, és a büntetésfeladványok, melyek ismételt és gondolkozás nélküli leirásból állottak. Magától érthető, hogy a házi feladványok elkészítésénél a legnagyobb gondosságot kell megkövetelni, ezért az irásbelieknél elengedhetetlen a gondos kijavítás, szóbelieknél a gondos kikérdezés; mert ellenkező esetben a tanulók nemcsak semmit sem tanulnak, de erkölcsi kárt szenvednek azáltal, hogy felületességhez, restséghez és csaláshoz szoknak.

Nagy fontossággal bír még a házi feladványok beosztása is. Magának-az iskolának kell ezt beosztania, vagyis munkaterveket kell készítenie, melyben az egyes osztályok tanitói a házi feladványok idejét vagy egyszer s mindenkorra vagy minden iskola-év kezdetén határozzák meg. E mellett meg kell egyezniök az egyes havi vagy heti feladványok helyes beosztására nézve. Itt legjobb irányadóul szolgálhat ez a régi közmondás: «Egy nap se teljék el nyomtalanul!» Tekintetbe véve a gyermek házi körülményeit, testi fejlődését, keveset, de mindennap kell dolgoztatni. Különösen kell figyelmeznünk végre arra is, hogy a tanító-testület által készített munkaterveket a növendékek kora, — középszerűek tehetsége és az egyes már tanított szakmák terjedelme szerint állítsuk egybe.

(Zeitschrift für weibliche Bildung. 1882. IX. évf. 5. füz.)

Sarkadi Róza.

MÁRIA TERÉZIA URALKODÁSA.*

GYAKORLATI TANÍTÁS AZ ELEMI ISKOLA VI. OSZTÁLYÁBAN.

I. Összekötő kérdések.

1. A Habsburgház uralkodóinak sorát ki kezdte meg Magyarországon?
2. I-ső Ferdinand kivel uralkodott közösen Magyarországon?
3. Az ellenkirályok egyenetlenkedése milyen hosszantartó bajt hozott az országra?
4. Milyen veszélyek fenyegették alkotmányunkat a Habsburgok alatt?
5. Melyik király alatt üzetett ki a török Magyarországból?
6. Mit követelt Leopold e diadalmas háború után a nemzettől?
7. Ki volt tehát az első örökös király Magyarországon?
8. III. Károlynak nem lévén fiúörököse, mire fordította gondját az öröklést illetőleg?
9. Hogy nevezzük azon okmányt, melynek értelmében az örökösödés a leányágra is kiterjesztetik Magyarországon?
10. Miképen állapította meg a pragmatica sanctio a magyar trón öröklésrendjét a Habsburgházban?

II. Tárgyalás.

I. szak. Miután harmadik Károlynak nem volt fiutódja a pragmatica sanctio értelmében az ifjú, kedves, ritka szépségű, élénk, erélyes és magasztos szellemű leánya, a 23 éves Mária Terézia lépett a trónra 1740-ben, ki, mint tudjuk, már neje volt ekkor Ferencz lothringeni herczegnek.

Károly már életében úgy intézkedett, hogy az európai fejedelmek mindnyájan elismerték a nőági örökösödést; halála után azonban mégis, hol rokoni ürügy alatt, hol pedig foglalási szándékból felkeltek ellene, úgy, hogy Mária Terézia trónjával együtt a háborút is örökölte.

Ezen veszedelem közepette junius 20-án Pozsonyban megjelent, magát megkoronáztatta és a rendekkel az ország ügyei felett tanácskozott. De beborúlt az ég felette nem sokára; hírül hozták, hogy bajor Károly elfoglalta Linczet és Bécset is követeli, a francziák Németalföldet meg Olaszországot; mások ismét Morvaországot fenyegették. Ennyi ellenség között sem veszté el bátorságát az ifjú királynő, mert volt egy támasza a magyar nemzetben, melyet ő jól ismert ősei történetéből, hogy mindig áldozatkészek megóvni és oltalmazni a trónt és fejedelmet.

* Készséggel veszszük föl folyóiratunkba az elhúnyt derék tanítónőnek ezen utolsó pedagógiai dolgozatát, melyet kegyeletes, gyöngéd kezek küldtek meg számunkra. *Szerk.*

Ezen hű nemzetnek kebelébe kívánkozott Mária Terézia, midőn másodévre ősz felé egyre fenyegetőbb hírek érkeztek hozzá a harcztérről. Ekkor Mária Terézia az országos rendeket pozsonyi várába hivatá, hogy velük tanácskozzék. Gyászba öltözve, nehány hónapos kis fiát Józsefet karján tartván, ama mély érzelmű és bizalmat gerjesztő beszédet mondá latinúl az összegyűlt rendekhez: «Ügyeinket minden részről veszedelmek környezik; veszélyben van saját személyünk és kedves gyermekeink. Elhagyatva mindenektől, a magyarok annyi történeti emlék által híres vitézségéhez és hűségéhez folyamodunk; hűségökre bízzuk magunkat és gyermekeinket, bennök helyezzük minden reményünket, erősen bízva, hogy e veszélyekben segedelmöket tőlünk meg nem vonják.»

A magyarokat ennyi bizalomra oly lelkesedés szállta meg, hogy legott ősi szokás szerint kardjukat kirántván, a trón zsámolyánál «életüket és vérüket a felséges asszonyért, a koronáért és a hazáért» felajánlották. Ezen lelkesedés nem maradt pusztán csak igéret, hanem az ország rendei az állandó hadsereghez 21.622 gyalogot állítottak és fizetésükre harmadfél millió forintot ajánlottak meg. Ugyanez alkalommal Ferencz herczeget a királynő férjét kormánytársul nevezték ki melléje.

Ism. kérdések.

Mária Terézia mily törvény értelmében lépett a magyar trónra?
Békésen foglalhatta-e el M. T. ősei trónját?
A háború veszélyes hírei hol érkeztek M. T.-hoz?
Elhagyatottságában kibe vetette bizodalmát?
Mily szavakkal ajánlotta magát a magyar nemzet oltalmába?
A magyar rendek mit ajánlottak M. T.-nak?
Ez csak puszta igéret maradt-e a nemzet részéről?

II. szak. Mária Terézia örökségéért hosszú és véres háborúkat folytatott ellenségeivel; a magyarok a szorongatott királynőért dicsőségesen harczoltak Nádasdy és több jeles magyar vezér alatt. Mária a győzedelmi hírek után nem mulasztá el érzékeny szavakban kifejezni háláját a nemzet iránt, melyet a megyékkel is kivánt közöltetni.

A háború szerencsésen végződött. Mária belefáradván a hosszú harczokba, 1748-ban Aachenben békét kötött a harczoló felekkel, mely szerint a porosz Frigyes Szilézia egy részét elnyerte ugyan, de ezután minden európai hatalom elismerte a pragmatica sanctiót, és az osztrák-monarchia feloszthatlanságát. Mivel Mária Terézia ezen háborút családja örökségéért folytatta, ezért azt *osztrák örökösödési háborúnak* nevezzük.

Ism. kérdések.

Mária Terézia örökségét békén bírhatta-e?
Örökösödési háborújában segítették-e a magyarok királynőjüket?
Hálás volt-e a királynő ezért a nemzet iránt?
Milyen eredménye lett ezen háborúnak?
Milyen név alatt ismeretes ezen háború?

III. szak. Mária Terézia szívére egész életén át oly jó hatással volt a magyar nemzet ezen önfeláldozó nagylelkűsége, hogy mindenkor iparkodott legmélyebben érzett háláját a nemzet iránt kimutatni. Trónja körül a legkiválóbb méltóságokra magyarokat helyezett; s mindazokat, a kik udvarában megjelentek, nagy kitüntetésekkel halmozta el. Egykor kifejezte azon szándékát, hogy szeretne néha a nemzet kebelében lakni;

ezen nyilatkozatát örömmel fogadták és segítségére voltak Mátyás dicső királyunk egykor fényes, most romokban heverő palotájának helyre állításán. Nemsokára azonban országgyűlést tartván, az adókat emelni akarta; a nemzet ebbe nem akart beleegyezni, mit ő oly zokon vett, hogy sem Budára lakni nem jött le, sem országgyűlést hosszabb ideig nem tartott, csak királyi rendeletekkel kormányozott.

Később ismét európai háborúba keveredett, s a magyarok ekkor is oly lelkesen küzdöttek mellette, hogy hét évi viaskodás után a szeretett és féltett királynő lett a győztes. Ezen háború bevégeztével az abban résztvett hősöket kitüntetni óhajtván, (1758) alkotta a «Mária Terézia díszrendet», melylyel a katonai és polgári erényeket jutalmazta.

Ism. kérdések.

A nemzettől vett jókért hálás volt-e Mária?

Hogy koronként a nemzet keblében lakjék, hol akart magának fejedelmi lakot építtetni?

A magyarok nyújtottak-e segélyt a királynőnek a hétéves háború alatt?

Milyen díszrendet alapított M. T. a katonai és polg. érdemek jutalmazására?

IV. szak. A magyar nemzet mindig igaz és hű odaadással gyámolította a fejedelemnőt; hogy tehát ő emelje a magyar királyság fényét, felvette az „*apostoli király*" czímét, és hogy a nemességhez is kimutassa jó indulatát, illetőleg, hogy udvarába édesgesse, megalapította a magyar nemes ifjakból álló *királyi testőrséget*, melybe 120 magyar ifjút vett fel. Ugyanezen évben alapította *Selmeczen a bányász-akadémiát* és később Talloson 100 árva számára nevelő-intézetet.

A sok háború alatt kiürült a királynő kincstára, és hogy ezt rendbehozza, országgyűlést hívott össze, melyen az adók felemelését követelte. Mivel azonban nálunk, mint tudjátok, csak a jobbágyok fizettek akkor adót, ezek úgy is nagyon megvoltak már terhelve, sokat fizettek, az adófelemelést az országgyűlés nem akarta megszavazni. Ezen esetet vévén alapúl Mária, a jobbágyok sorsán könnyíteni óhajtván, egy törvényt alkotott, hogy azok sorsán változtasson. Többféle újítást is tett ugyanekkor, de látta, hogy a magyarok nem igen szerették ezt, mert féltették törvényeiket, így történt azután, hogy Mária uralkodásának utolsó 15 éve alatt országgyűlést nem tartott, hanem rendeletekkel kormányozott. A kormányzásban segített neki lánglelkű fia József, kit maga mellé kormánytársúl nevezett ki, miután férje meghalt.

A rendeletek és javítások, melyeket ezen időben tett, leginkább a köznevelés és egyházra vonatkoztak. Kereskedelmi és anyagi érdekeink előmozdítása végett Fiume szabad kikötőt Magyarországhoz kapcsolta, két év múlva pedig a temesi bánságot három vármegyére osztva vissza adta a nemzetnek, mely terület idegen katonai hatóság alatt állott hosszú időn át.

Ism. kérdések.

A magyar királyság fényének emelésére mit tett Mária?

A nemzet művelődését illetőleg, mily intézkedéseket tett?

Uralkodásának utolsó 15 éve alatt miért nem tartott országgyűlést?

Magyarország megcsonkított területét hogyan egészítette ki?

V. szak. Mária Terézia országlásának utolsó idejében nevezetes események történtek. II. Fridrik porosz király kis országát terjeszteni akarván, Oroszországgal úgy szövetkezett, hogy Lengyelországot, melynek népe örökös egyenetlenségben, viszályban élt egymással, felosztják magok közt; de tartván attól, hogy a Lengyelországgal határos Ausztria és Magyarország uralkodónője pártjára talál lépni a szorongatott lengyeleknek: az osztályba Máriát is belevonták s abban egyeztek meg, hogy ő fog kapni egy részt Lengyelországból, ha békén hagyja megsemmisíteni azt. Mária sokáig nem akart ezen szerencsétlen ország szétdarabolásába beleegyezni, mert előtte állt saját sorsa, midőn az ő birodalmát is így akarták megsemmisíteni; de végre is kénytelen volt beleegyezni és a felosztásról szóló szerződést 1772-ben aláírta.

Ezen osztály folytán kapta Mária Galicziát és Lodomeriát, a 16 szepesi várost, mely negyedfél századon át a lengyel királyoknál volt elzálogosítva. Ezeket rögtön visszaadta Magyarországnak; Galicziát pedig s a két év múlva megszerzett Bukovinát Ausztriához csatolta.

Ism. kérdések.

Mária Teréziának mily részek jutottak Lengyelország felosztása után?
Mária szívesen egyezett-e bele Lengyelország felosztásába?
A szepesi városok hány századig voltak zálogban?
Ki zálogosította el a szepesi városokat?
Lengyelország felosztásából volt-e haszna Magyarországnak?

VI. szak. Mária Teréziát munkálkodása közben lepte meg a halál 1780 ban, életének 64-ik évében, midőn negyven esztendeig kormányozta birodalmát. A Habsburgháznak egyenes vonalban utolsó ivadéka volt ő; halála után fia, II. József már a habsburg-lothringeni uralkodók sorát nyitotta meg, melyből most uralkodó felséges királyunk is származik.

Birodalmának népei őszinte bánata, hálája és szeretete kísérte sírjába, a bécsi kapucinus-szerzet zárdájának sírboltjába, hol még életében szeretett férje mellett jelölt ki magának helyet.

Magán-életében szeretetre és tiszteletre méltó volt. Boldogságát családjában lelé, melyet isten gyermekekkel áldott meg. Férje halála után vidám kedélye megváltozott. Azontúl valódi gyászoló özvegy volt, szívben és külsőben is; gyászruháját haláláig megtartá. Csaknem minden hónapban, férje halála napján, elment a sírboltba — ott, feledve minden földi nagyságot, imában keresett enyhülést.

KUCELNIK VILMA.

Nehány magyarázó szó színes himzés-minta mellékletünkhöz.

(IX. és X. tábla.)

A IX. *a)* és X. *a)* lapok rajzai katrincza-minták Székásfalváról. Az első alapjában rendkívül egyszerű, de mivel kézimunkában ugyanazon alapminta ismétlésénél sokkal változatosabb színeket lehet alkalmazni, mint a szövésnél, azért himzésben e minta igen gazdag hatásúvá válik. A második minta úgy válik teljessé, ha mind a négy oldalon hozzáképzeljük ismétlését. A IX. *b)* minta eredetije lepedőszél Pudmeritáról; e rajznak különös érdeket kölcsönöz az, hogy rokonságban van azon mintákkal, melyet Siebmacher tett közé a 16. században. Jellemzők a nagy és kis szegfűlevelek és virágok, a nagy csillagvirágok és a makk. A X. *b)* minta lepedőszél rajza Székelyföldről. Mindenik minta alkalmazhatóságáról az I. táblához csatolt magyarázatunk ad bővebb felvilágosítást.